

BOURGONDIË

Filips II de Stoute (Frans: Philippe II le Hardi) (Pontoise, 17 januari 1342 - Halle, 27 april 1404) was hertog van Bourgondië, stamvader van de Bourgondische hertogelijke dynastie. Zijn bijnaam "de Stoute" moet begrepen worden als stoutmoedig, dapper, en slaat dus niet op ondeugendheid.

Reeds als kind onderscheidde Filips zich door zijn heldhaftig karakter. Zijn bijnaam dankte hij aan zijn moedig optreden tijdens de Honderdjarige Oorlog. Tijdens de Slag bij Poitiers in 1356 stond hij als 14-jarige knaap aan de zijde van zijn vader en wist hem door zijn alertheid en raadgevingen zelfs het leven te redden. Niettemin moest het Franse leger het onderspit delven en werd Filips samen met zijn vader krijgsgevangen gemaakt door de Engelsen.[1] Toen hij hoorde hoe een Engelse edelman zich laatdunkend uitliet over de koning van Frankrijk, verkocht hij deze spontaan een slag in het gezicht. Vader en zoon verbleven verder als gevangenen van koning Eduard III te Londen, totdat in 1360 de Vrede van Brétigny werd ondertekend.

Als jongste van vier koningszonen kwam Filips niet in aanmerking voor de troonopvolging in Frankrijk. Als apanage kreeg hij van zijn vader in 1364 het hertogdom Bourgondië in leen, dat wil zeggen voogdij over een betrokken territorium om met de inkomsten in zijn onderhoud te kunnen voorzien.

De periode van de Bourgondische hertogen uit het Franse koningsgeslacht de Valois ving aan toen zijn vader koning Jan II van Frankrijk in 1361 het hertogdom Bourgondië ('Bourgogne') erfde. Het welvarende Bourgondië werd in die dagen zwaar op de proef gesteld: een pestepidemie decimeerde de bevolking en velde ook de kinderloze hertog Filips van Rouvres, een jongen van amper vijftien.[2] Zijn nauwste nog levende verwant was koning Jan II. Deze was er als de kippen bij om in Dijon zijn erfenis op te eisen. Hij schonk het aan zijn jongste zoon Filips.[3]

Jan II overleed in 1364 en werd opgevolgd door zijn oudste zoon Karel V. Vanaf zijn aanstelling te Dijon koesterde Filips ambitieuze plannen om zijn gebied uit te breiden. Zijn oog viel op het aangrenzende graafschap Bourgondië (met hoofdstad Besançon), later gekend als het Franche-Comté. Sinds de opdeling van het rijk van Karel de Grote behoorde het Comté (= graafschap) tot het Heilige Roomse Rijk, maar Filips beschouwde het als le complément obligé van het hertogdom Bourgondië (met hoofdstad Dijon). Om zijn doel te bereiken paste hij een beproefde strategie toe: de huwelijkspolitiek. Het Comté behoorde toe aan Lodewijk van Male, tevens graaf van Vlaanderen (r. 1346-1384), die het had geërfd van zijn moeder. Na zijn dood zou het beheer overgaan op zijn dochter Margaretha van Male, die nog was verloofd geweest met de betreurde hertog Philippe de Rouvres. Filips kreeg het voor elkaar dat hij in 1369 te Gent op luisterrijke wijze in het huwelijk trad met Margaretha van Male, enige dochter en erfgename van de Vlaamse graaf Lodewijk van Male.[4] Dat er aan de grootse Bourgondische feestelijkheden een stevig prijskaartje hing, kon Filips niet deren: via zijn echtgenote was hij nu erfgenaam van het rijke Vlaanderen, in die dagen het welvarendste gebied in Europa. Zelfs schoonvader Lodewijk keek met welbehagen toe: de transactie had zijn schatkist immers honderdduizend pond zwaarder gemaakt.

Tijdgenoten beweren dat Filips niet echt aantrekkelijk was. Wel straalde hij energie en vitaliteit uit. Hij was groot en atletisch gebouwd, donker van huid, met felle, beweeglijke ogen. Hij vertoonde een typische trek van de Valois, het sterk geprononceerde reukorgaan. Zijn onderkaak sprong enigszins vooruit, een opmerkelijk lichaamskenmerk dat bij zijn Habsburgse afstammelingen karikatuurale dimensies zou aannemen. Hij reed heel graag te paard, reisde in drie dagen van Dijon naar Parijs, en vandaar weer naar Vlaanderen en als hij niet op reis was ging hij jagen. De avonden bracht hij vaak door

met balspel ('jeu de paume') of dobbelen. Hij maakte graag indruk met zijn uiterlijk, zijn kleding en zijn manier van leven. Een gouden ketting met een adelaar en een leeuw die zijn lijfspreuk *En Loyauté* droegen, gevat in parels en edelstenen, behoorde tot zijn geliefde juwelen. Hij ging graag mooi gekleed, veranderde vaak van kleding en verzorgde zijn lichaam. Hij baadde elke avond met geparfumeerd water, in die tijd echt uitzonderlijk. Margaretha, zijn vrouw, was niet bepaald mooi, maar hij hield van haar en verweende haar met geschenkjes, juwelen en bosjes bloemen (margrietten). Hun ineengestremgelde initialen "P & M" liet hij overal aanbrengen, op wandkleden, tot zelfs op het beeldhouwwerk van Dijon en Champmol. Ook hield de praalzuchtige Filips van feesten en lekker eten, het begin van het spreekwoordelijke "Bourgondische" hofleven. Hij bouwde zich te Dijon een groot paleis waar hij, omringd door Vlaamse schilders en beeldhouwers, er een luxueuze hofhouding op na hield. Zijn bibliotheek is vermaard om zijn kostbare handschriften.

Op 28 mei 1371 werd te Dijon de eerste zoon van Filips de Stoute en Margaretha van Male geboren: Jan zonder Vrees.[4] Nog zes kinderen zouden volgen: vier dochters Margaretha (1374-1441), Catharina (1378-1425), Bonne (1379-1398), Maria (1386-1428)[5] en twee zonen: Antoon (1384-1415)[4] en Filips (1389-1415).[4] Filips gunde zijn kinderen weinig vrijheid. Hij bekommerde zich om hun opvoeding en regelde hun huwelijken. Zelfs de erfprins Jan diende zich op officiële aangelegenheden aan vooraf gedicteerde regels en uitspraken te houden.

Heel zijn leven bleef Filips de Stoute uitkijken naar kansen om zijn macht en invloed uit te breiden, zo mogelijk tot in Parijs. Die gelegenheid bood zich aan toen zijn broer koning Karel V in 1380 overleed en opgevolgd werd door zijn zoontje Karel VI, een kind van twaalf, later bijgenaamd de Waanzinnige. Van 1380 tot 1388 was Filips de leidende figuur in de voogdijraad die het bestuur over Frankrijk uitoefende tijdens de minderjarigheid van zijn neefje. Gedurende deze periode verbleef hij haast uitsluitend te Parijs: het beheer van zijn eigen gebieden liet hij over aan Margaretha. Naast Filips zaten in deze raad ook zijn broers Jan van Berry en Lodewijk I van Anjou. Van deze bevoorrechte positie maakte Filips gebruik om de koning ertoe te bewegen het Franse leger in te zetten in de Slag bij Westrozebeke (29 november 1382), om de Gentse opstand onder leiding van Filips van Artevelde tegen zijn schoonvader graaf Lodewijk van Male neer te slaan en op die manier zijn Vlaamse erfenis veilig te stellen, zonder dat het hem een cent kostte. De dichte Vlaamse mist stak het Franse leger een handje toe om de Witte Kaproenen een lesje te leren. Kortrijk werd met de grond gelijk gemaakt.

Maar Karel VI bleef geen kind: in 1388 bedankte de jonge koning zijn drie ooms voor de bewezen diensten en ging voortaan zonder hun wijze raad regeren. Een woedende Filips snauwde zijn neef cynisch toe: *Le roi est jeune! Le temps viendra où ceux qui le conseillent se repentiront de leur décision – et le roi aussi!* Vier jaar later zou hij gelijk krijgen.

Toen Lodewijk van Male in 1384 overleed, werd Filips ook graaf van Vlaanderen (met inbegrip van het markgraafschap Antwerpen en de stad Mechelen) alsook van Artesië, Nevers en Rethel. Op de Franche-Comté had hij al eerder zijn hand weten te leggen. Daarmee was de basis gelegd voor een machtige bufferstaat tussen Frankrijk en het Heilig Roomse Rijk: een Bourgondisch rijk dat zich uitstreckte van Midden-Frankrijk tot de Noordzee. Alom werd hij beschouwd als de machtigste vorst van Europa. Dat bleek o.a. in 1396, toen zijn zoon Jan zonder Vrees deelnam aan de "Kruistocht van Nikópolis" tegen de Osmaanse Turken die het koninkrijk Hongarije bedreigden. De kruistocht werd een fiasco: Jan werd gevangengenomen op 25 september, en de hertog van Bourgondië moest losgeld neertellen om zijn

zoon weer vrij te krijgen. De Turken meenden zelfs dat zij de “zoon van de koning van Vlaanderen” gegijzeld hielden.

Filips probeerde op verscheidene manieren zijn gezag nog uit te breiden naar de aangrenzende gewesten. In 1385, tijdens het Dubbelhuwelijk van Kamerijk, werd het huwelijk gesloten van zijn kinderen Margaretha en Jan met respectievelijk graaf Willem VI van Holland en Margaretha van Beieren-Straubing, die de kinderen waren van Albrecht van Beieren (r. 1389-1404), graaf van Holland, Zeeland en Henegouwen. In 1390 wist hij bovendien de kinderloze hertogin Johanna van Brabant (r. 1355-1406) ertoe te bewegen het hertogdom af te staan aan haar nicht (en Filips echtgenote) Margaretha van Male. De Staten van Brabant namen met deze overeenkomst geen genoegen, maar moesten uiteindelijk wel aanvaarden dat Filips' tweede zoon Antoon van Bourgondië als opvolger van Johanna werd aangesteld. In hetzelfde jaar kocht Filips ook nog het graafschap Charolais.

Een tweede kans om zich met het koninklijke gezag te Parijs te gaan bemoeien kreeg hij onverwacht in 1392, toen koning Karel VI ten prooi viel aan een geestesziekte. Wederom nam Filips de Stoute het regentschap over Frankrijk op zich. Intussen zorgde hij er voor, in zijn hoedanigheid van graaf van Vlaanderen, dat hij Engeland, dat nog altijd met Frankrijk in de Honderdjarige Oorlog verwickeld was, niet al te zeer van zich vervreemde. Vlaanderen was met haar wolproductie economisch erg afhankelijk van Engeland. In 1396 wist Filips een overeenkomst te sluiten waarbij vrij handelsverkeer tussen Engeland en Vlaanderen werd toegestaan.

Binnen zijn eigen gewesten liet Filips de plaatselijke bestuursinstellingen bestaan - dit tot grote vreugde van de Vlaamse steden - maar maakte ze ondergeschikt aan door hem ingestelde, centrale regeringsorganen. In 1385 benoemde hij voor het dagelijks bestuur over zijn gebieden een kanselier, Jean Canard (ca. 1350-1407), die werd bijgestaan door een hofraad. Kanselier Canard bleef in functie tot 1405 en fungeerde als Filips' rechterhand. In 1386 richtte de hertog van Bourgondië in Rijsel (voor de noordelijke gebieden) en in Dijon (voor de zuidelijke gebieden) een Rekenkamer in voor de financiële administratie, evenals een Raadkamer, een soort hof van beroep dat vonnissen van de plaatselijke rechtbanken kon vernietigen.

Intussen werd Filips de Stoute, hertog van Bourgondië, een dagje ouder. Zijn opvolging was verzekerd en zijn persoonlijk bezit voortdurend gegroeid. In het besef dat zijn taak in het ondermaanse spoedig ten einde zou lopen, begon hij schikkingen te treffen voor zijn begrafenis. In 1383 gebood hij de bouw van het Kartuizersklooster van Champmol (bij Dijon), waar hij een koninklijk mausoleum voor zichzelf en zijn geslacht voorzag. Dit schitterende geheel werd door de beste kunstenaars uit die tijd gerealiseerd. In Brussel was ook zijn tante, hertogin Johanna van Brabant, een oude vrouw geworden. Zij verzocht haar erfgenaam Antoon onverwijld naar Brabant af te reizen om de laatste administratieve formaliteiten voor haar opvolging te regelen. Filips de Stoute wilde persoonlijk assisteren en vertrok samen met zijn drie zonen naar Brussel, waar ze aankwamen op 16 april 1404. Nog dezelfde avond organiseerde de hertog een “Bourgondisch” feestmaal waarop alle edellieden van de Nederlanden waren uitgenodigd. Een kwalijke griep woedde echter in Brabant en ook de vermoeide Filips de Stoute raakte besmet. De hertog voelde zich verzwakken en wilde zo snel mogelijk vertrekken: als hij toch moet sterven, dan liever in Dijon. Een reiswagen met ligbed werd klaargemaakt en op zaterdag 26 april vertrok het gezelschap uit Brussel. Boeren uit de buurt werkten de hele nacht door om zoveel mogelijk hindernissen uit de weg te ruimen voor de zieke hertog. Filips moest uiteraard voorbij Halle, waar hij het vermaarde Mariabeeld voor het herstel van zijn gezondheid wilde aanbidden. Maar zijn toestand ging snel achteruit en in de

ochtend van zondag 27 april gaf hij de geest. Justus Lipsius schreef, zonder bronvermelding, dat hij stierf “in de Burcht, waar hij ook vroeger meer dan eens had verbleven”, maar voegde er volledigheidshalve ook aan toe dat hij bij de kroniekschrijver Jean Froissart vond dat het in de herberg “Het Hert” gebeurde, vlak tegenover de kerk.

Het plotse overlijden van Filips de Stoute bracht het reisgezelschap enigszins in verlegenheid. De hertog bleek namelijk niet genoeg geld bij zich te hebben om de lopende onkosten te betalen. Zijn zonen moesten tafelzilver verpanden en zijn weduwe Margareta legde beschaamd haar beurs, sleutelbos en gordel neer op de lijkst, een symbolisch gebaar waarmee zij afstand deed van haar rechten op zijn aardse bezittingen. De Halse middenstanders verkozen wijselijk eieren voor hun geld. Uiteindelijk was een kartuizersklooster in het naburige Herne bereid een pij te bezorgen, waarin Filips begraven wenste te worden. Na zijn dood werd zijn lichaam naar Brussel overgebracht waar men zijn lichaam gedurende enkele weken voorbereidde en het balseemde. Vervolgens werd het lichaam van Filips de Stoute, stichter van de Bourgondische Valoisdynastie en machtigste vorst van Europa, begraven in de crypte van het kartuizersklooster van Champmol. Tot de Franse Revolutie zou hij daar rusten in de weelderige tombe die hij voor zich had besteld bij Claus Sluter, tot heden een der mooiste verwezenlijkingen van de Bourgondische kunst. Zijn gebalsemd hart werd bijgezet in de kathedraal van Saint Denis bij Parijs en zijn ingewanden werden begraven in de crypte van de Sint-Martinuskerk te Halle.

Philips de Stoute, Philippe le Hardi, Philipp the Bold, Philipp der Kühne
Onbekende meester. 16e eeuw, Versailles.

Portrait de Philippe II, dit « le Hardi », école flamande, xvie siècle, musée de l'[hospice Comtesse, Lille](#).

Meer afbeeldingen in map bourgondië (in map geschiedenis-zevende-klas-deel-2).

JAN ZONDER VREES

Jan zonder Vrees (Frans: Jean sans Peur) (Dijon, 28 mei 1371 – Montereau, 10 september 1419) was hertog van Bourgondië. Hij werd geboren in Dijon en was de oudste zoon van Filips de Stoute, hertog van Bourgondië en Margaretha van Male. In 1419 werd hij vermoord in Montereau-Fault-Yonne. **Hij dankt zijn bijnaam aan zijn deelname aan de kruistocht tegen de Ottomaanse sultan Bayezid I, die het Hongaarse koninkrijk bedreigde.** In de Slag bij Nicopolis (1396) werd hij gevangengenomen en voor een enorm bedrag vrijgekocht door zijn vader.

Hij was gehuwd met Margaretha van Beieren-Straubing, een dochter van de Hollandse graaf Albrecht van Beieren. Uit dit huwelijk werden geboren:

Margaretha (1393 - 2 februari, 1441), gehuwd met Arthur III van Bretagne.

Maria (1393 - 30 oktober, 1463), in 1406 gehuwd met Adolf IV van Kleef-Mark

Filips de Goede (1396 - 1467)

Anna (1404 – 14 november, 1432, gehuwd met Jan van Bedford, zoon van Hendrik IV van Engeland,

Agnes van Bourgondië (1407 – 1 december, 1476, Château de Moulins)

Isabella (? - 1412), gehuwd met Olivier van Châtillon,

Catharina (1391 - 1414)

Daarnaast had hij onwettige kinderen bij:

Agnes van Croÿ: Jan van Bourgondië, (1404-1479), die bisschop van Kamerijk werd.

Margaretha van Borsselen, 3 kinderen: Gwijde, Antoon en Filippotte.

Na de dood van Filips de Stoute werd het Bourgondische grondgebied verdeeld onder zijn drie zoons. Hierdoor werd het oorspronkelijke grondgebied erg versnipperd. Jan zonder Vrees, zijn broer Antoon en hun zwager, Willem VI, graaf van Holland, Zeeland en Henegouwen, besloten daarom een familieverbond te sluiten. Jans andere broer Filips van Nevers deed hier niet aan mee.

Toen Jan zonder Vrees in 1404 zijn vader opvolgde trad hij in zijn voetsporen in het gevecht om de macht in Frankrijk. De strijd tussen de aanhangers van Jan (de Bourguignons) en die van Lodewijk I van Orléans (de Armagnacs) werd steeds grimmiger. Beiden probeerden ze de macht naar zich toe te trekken: Lodewijk werd openlijk de geliefde van koningin Isabella (de vrouw van Karel VI) en Jan lukte het om zich uit te laten roepen tot beschermer van de kroonprins en de andere kinderen van de koning. De situatie stond op scherp. **Ondanks verzoeningspogingen van hun oom Jan van Berry, liet Jan Lodewijk vermoorden. Jan gaf de opdracht voor de moord toe en zei dat het een ‘tiranmoord’ was. De moord was volgens hem dus nodig en wettig.**

Na de moord werd graaf Bernard VII van Armagnac de leider van de anti-Bourgondische partij (de ‘Armagnacs’). Jan veroverde in 1413 Parijs, maar een jaar later heroverde Bernard de stad en verdedigde haar vervolgens met succes. Het jaar daarop sloten zij een overeenkomst die tot stand was gekomen door bemiddeling van Jans broer Antoon en Margaretha van Holland-Henegouwen. Jan moest afzien van elk bondgenootschap met Engeland en alle Franse steden en sterkten teruggeven.

Ondertussen waren de Engelsen weer begonnen aan een invasie van Frankrijk onder leiding van Hendrik V van Engeland. Bourgondië hield zich neutraal en liet de invasie toe. Na mislukte vredesbesprekingen volgde **in 1415 de Slag bij Azincourt**. Wederom werd het Franse leger

verslagen. Jan zonder Vrees hield zich afzijdig, terwijl **zijn broers Antoon en Filips wel meevochten met de Fransen. Beiden sneuvelden.**

In de jaren daarna greep Jan zonder Vrees de kans om in Frankrijk weer de macht in handen te krijgen. Het noorden van Frankrijk werd veroverd en in 1418 veroverde hij Parijs, de Dauphin (de latere Karel VII) ontsnapte echter. Bernard VII van Armagnac werd gevangengenomen en kort daarop vermoord. Bourgondië was geen openlijke bondgenoot van Engeland, maar deed ook niets voor en na de val van Rouen. Het Noorden van Frankrijk was nu in handen van de Engelsen en Parijs in de handen van Bourgondië. De Dauphin wilde toen vrede sluiten met Jan zonder Vrees, aldus geschiedde in **1419. Echter, tijdens het tweede overleg, om de zaak officieel te maken, werd Jan samen met zijn lijfwacht vermoord.**

Hij werd opgevolgd door zijn zoon Filips de Goede.

FILIPS DE GOEDE

Filips de Goede, ook genaamd Filips III van Bourgondië (Dijon, 31 juli 1396 – Brugge, 15 juni 1467) was hertog van Bourgondië van 1419 tot aan zijn dood. Als landsheer van Vlaanderen, Brabant, Namen en Limburg heeft hij een belangrijke rol heeft gespeeld in de geschiedenis van de Nederlanden. Gedurende korte periode was hij ook graaf van Charolais. Hij is de stichter van de Orde van het Gulden Vlies.

Na de dood van zijn vader, Jan zonder Vrees, volgde Filips hem op in het hertogdom Bourgondië en in de graafschappen Vlaanderen en Artesië (Artois). Tijdens zijn bestuur verwierf hij vervolgens het graafschap Namen (1429), de hertogdommen Brabant en Limburg door erfopvolging van Filips van Saint-Pol (1430), de graafschappen Holland, Zeeland en Henegouwen (1433) alsook het hertogdom Luxemburg (1451).

Na de moord op zijn vader wendde hij zich af van Frankrijk en begon zich na de indrukwekkende expansie van zijn rijk tijdens het bewind van zijn vader te richten op de interne consolidatie van zijn gebieden. In zijn rol als heer van de Nederlandse gewesten voerde hij veel hervormingen door die het bestuur over zijn gebied moesten vergemakkelijken. Vooreerst begon hij aan de invoering van een centraal bestuur voor alle Nederlandse gewesten, alsmede een centrale rechtspraak (de Grote Raad) en een centrale inning van belastingen in de vorm van één enkele som voor het hele gebied, die door de gewesten opgebracht werd volgens een door henzelf vast te stellen verdeelsleutel. Om dit centraal overleg mogelijk te maken, stelde Filips de eerste Staten-Generaal in. Hun eerste belangrijke bijeenkomst was in het jaar 1464 in Brugge. Deze vergadering ging de geschiedenis in als de eerste van de Staten-Generaal. Deze centrale instellingen van Filips legden de basis voor de Nederlanden als land (als groter geheel dan alleen de afzonderlijke gewesten) door de gewesten te confronteren met het feit dat ze gezamenlijke belangen hadden tegenover één enkele vorst.

In 1453 versloeg hij de Gentenaars tijdens de slag bij Gavere.

In 1454 nam hij na de val van Constantinopel het kruis aan tijdens het banket van de fazant waar de aanwezigen de beroemde *Vœu du faisan* (Eed bij de fazant) zwoeren, mogelijk om de nederlaag van zijn vader tijdens de Slag bij Nicopolis van 1396 te wreken. In de eerste vergadering van de Staten-Generaal werd het regentschap besproken tijdens de afwezigheid van Filips, maar voor hij op kruistocht kon vertrekken, **zakte hij in 1465 weg in seniliteit en zijn zoon Karel de Stoute nam van toen af aan de staatszaken waar.**

Filips de Goede was de zoon van Jan zonder Vrees en Margaretha van Beieren-Straubing en trouwde drie keer.

Eerste huwelijk in 1409 met Michelle van Valois (1395-1422), dochter van Karel VI van Frankrijk en van Isabella van Beieren,

Tweede huwelijk in 1424 met Bonne van Artesië (1396-1425), dochter van Filips van Artesië en van Maria van Berry,

Derde huwelijk op 7 januari 1430 te Sluis met Isabella van Portugal (1397-1472). Zij kregen drie kinderen:

Antoon (Brussel, 30 september 1430 – Brussel, 5 februari 1432)

Josse (Gent, 24 april 1432 - na 6 mei 1432)

Karel de Stoute (1433-1477).

Filips had ook 30 bekende maîtresses en 18 toegegeven bastaardkinderen, onder wie:

Corneille van Bourgondië (c. 1420 - 1452), ook gekend als Cornelis van Beveren, gedood bij de slag van Bazel (1452);

Antoine van Bourgondië (1421 - 5 mei 1504), graaf van La Roche, Sainte-Menehould, Guînes, heer van Crèvecoeur en Beveren;

David van Bourgondië, (c. 1427 - 1496) die bisschop van Utrecht werd;

Anna van Bourgondië (c. 1435 - 1508), gouvernante van Maria van Bourgondië, gehuwd met Adriaan van Borssele en later met Adolf van Kleef-Ravenstein;

Raphaël van Bourgondië ook genoemd Raphaël de Marcatellis, (c. 1437 - 1508), abt van de Sint-Baafsabdij te Gent en van de Sint-Pietersabdij te Oudenburg;

Boudewijn van Bourgondië (c. 1446 - 1508), heer van Fallais, Peer, Boudour, Sint-Annaland, Lovendegem, Zomergem en Fromont;

Filips van Bourgondië (1464 - 1524), Bisschop van Utrecht

Antoine en Corneille zouden zijn lievelings-bastaards geweest zijn; zij droegen (eerst Corneille, dan Antoine) de titel van Groot-bastaard van Bourgondië (Grand bâtard de Bourgogne)

Filips de Goede krijgt het Remissorium Philippi, een register van het archief van de Hollandse graven, waarmee hij goed inzicht kreeg in de talloze privileges die in Holland en Zeeland van kracht waren. Diplomatiek ging Filips de Goede veel voorzichtiger te werk dan Jan zonder Vrees of zijn opvolger, Karel de Stoute. Hoewel hij handig gebruik maakte van de tweestrijd tussen Engeland en Frankrijk gedurende de Honderdjarige Oorlog nam hij zelden direct deel aan het conflict. **In een campagne tegen Compiègne arresteerde hij Jeanne d'Arc, die hij uitleverde aan de Engelsen.** Uiteindelijk dwong hij in 1435 de Franse koning tot verzoening in de Vrede van Atrecht. In 1436 besloot hij tot het beleg van Calais om deze stad op de Engelsen te veroveren, maar moest zijn pogingen staken.

Zijn verdere expansiepolitiek was vooral gebaseerd op erfenissen en het opkopen van titels. Een eenmalige ingreep in de Hoekse en Kabeljauwse twisten zorgde ervoor dat Filips bij de Zoen van Delft zowel Holland, Zeeland als Henegouwen kon annexeren op Jacoba van Beieren.

Het Bourgondische rijk omvatte de dichtstbevolkte en de rijkste gebieden van West-Europa. Niet toevallig liet Filips de Goede zich dan ook noemen als de "**grand duc du ponant**" (grote hertog van het westen), om hierbij zijn onafhankelijkheid de facto van Frankrijk te beklemtonen. Hoewel de burgers in de steden zich door hun economische macht steeds meer privileges begonnen toe te eigenen profiteerde de aristocratie op extravagante wijze mee van de rijkdom van zijn hof, dat zich uitte in verbijsterend hoge uitgaven aan kleding en stoffen of kunstvoorwerpen. Naar het schijnt zou het hof van Filips de Goede in de periode 1444-1446 tot 2% van de inkomensbegroting (recette générale) hebben gespendeerd in de aankoop van goudbeklede stof en zijde. De Orde van het Gulden Vlies blonk uit in het houden van grootse festiviteiten, waarvan de meest legendarische wel het **banket van de fazant** moet worden beschouwd, waarin Filips de Goede zou verklaard hebben op kruistocht te trekken tegen het Ottomaanse rijk, als vergelding voor de Val van Constantinopel en het falen van een vorige expeditie onder leiding van zijn vader, Jan zonder Vrees. Filips de Goede bouwde schitterende paleizen (**Coudenberg te Brussel, Palais des ducs in Dijon**) en profileerde zich als **mecenas voor de culturele revolutie die zich ontwikkelde in deze contreien**. Hoewel Filips de Goede zelf eerder een voorstander was van **wandtapijten, bereikte de schilderkunst onder Van Eyck en Rogier van der Weyden** een hoogtepunt. De **Bourgondische school ontstond uit een elite van musici (Gilles Binchois, Robert Morton, en later Guillaume Dufay)** die dienden in de hofkapel van de hertogen.

Filips de Goede stierf te Brugge op **15 juni 1467**, en liet de hele stad in rouw. Een rouwstoet en 20.000 toeschouwers zouden hem begeleiden naar de Sint-Donaaskerk, waar hij ceremonieel en onder ongeziene pracht en praal werd begraven voor het altaar. In 1476 besliste Karel de Stoute om het stoffelijk overschot van zijn vader, naar diens uitdrukkelijke wens, over te brengen naar het Paleis van de hertogen van Bourgondië in Dijon. Enkel het hart en ingewanden, die reeds apart werden bewaard, zijn achtergebleven in Brugge, tot op het moment van de afbraak van de kathedraal van Sint-Donaas te Brugge in 1799. In 2005 eindigde hij op nr. 56 in de Vlaamse versie van De Grootste Belg.

KAREL DE STOUTE

Karel de Stoute (Dijon, 10 november 1433 – Nancy, 5 januari 1477) was hertog van Bourgondië, Brabant, Limburg en Luxemburg, graaf van Vlaanderen, Artesië, Bourgondië, Henegouwen, Holland, Zeeland en Namen, heer van Mechelen. In 1472 werd hij bovendien hertog van Gelre en graaf van Zutphen. Hij was de zoon van Filips de Goede en Isabella van Portugal. Zijn bijnaam betekent "de stoutmoedige" en slaat dus niet op ondeugend gedrag.

In 1473 vestigde hij in Mechelen de rekenkamer (een middeleeuws ministerie van Financiën) en zijn parlement (de Grote Raad van Mechelen) dat in feite het opperste gerechtshof van de toenmalige Nederlanden was. Al sinds de tijd van zijn vader lag het economische zwaartepunt van het Bourgondische rijk in de Lage Landen en werden bijna alle belangrijke staatszaken van de rondreizende hofraad daar beslist.

Op 28 oktober 1467 voerde Karel oorlog in de Slag bij Brustem met Limburgers en Luikenaars. Hierbij sneuvelden 4000 soldaten, het merendeel Luikenaars. In 1468 belegerde en verwoestte hij Luik.

In 1465 had Adolf van Gelre zijn vader Arnold van Gelre in gevangenschap gezet, iets wat in geheel Europa verontwaardiging wekte. Karel gebruikte deze gebeurtenis in 1471 als aanleiding om Gelre binnen te vallen. Adolf werd gevangengezet en met Arnold kwam Karel overeen dat hij na Arnolds dood Gelre zou erven.

De ontvangst van deze titels (Gelre en het Graafschap Zutphen) zouden hem door de Duitse keizer Frederik III zelf worden overhandigd tijdens een ontmoeting in Trier, waarbij hij ook Karel tot koning zou kronen. Voor deze gelegenheid zou de titel Koning van Lotharingen opnieuw worden ingevoerd, gezien deze in 900 werd afgeschaft. Keizer Frederik bedacht zich echter en de nacht voor de kroning ontvluchtte hij de stad, via een schip op de Moezel, zodat Karel zijn onverwachte vertrek niet zou opmerken.

Karel trouwde drie keer. Een eerste maal met Catharina van Valois en de tweede maal met Isabella van Bourbon, die voor zijn opvolger Maria van Bourgondië zorgde. De derde huwelijksplechtigheid met Margaretha van York vond in 1468 plaats te Damme in het huis van baljuw Eustachius Wyts en werd gevolgd door een groots en luisterrijk huwelijksfeest te Brugge, zoals beschreven in *Die Excellente Cronicke van Vlaenderen* door Anthonius De Roovere (uitgave Vorsterman, 1532).

Karel sneuvelde op 5 januari 1477 tijdens de Slag bij Nancy, een poging om Nancy op de Lotharingers te veroveren. Hij vluchtte toen bleek dat zijn manschappen aan de verliezende hand waren. Zijn stoffelijk overschot werd twee dagen later pas terug gevonden, hij was van zijn paard gevallen. Hoewel hierover nog altijd onduidelijkheid bestaat, zou zijn gezicht al zijn aangevreten door wolven en waren zijn wapenrusting en kleren geroofd; identificatie van de hertog moest plaatsvinden aan de hand van de littekens op zijn lichaam die bij zijn lijfarts bekend waren.

Zijn praalgraf bevindt zich in de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Brugge, naast dat van zijn dochter en opvolgster Maria van Bourgondië. Zijn stoffelijke resten werden door Karel V, een kleinzoon van Maria, vanuit Frankrijk naar Brugge overgebracht. Vermoedelijk werd hij in de Sint-Donaaskathedraal, die op de Burg stond, begraven. De kathedraal werd afgebroken, zijn lijk werd nooit teruggevonden.

Zijn dood in 1477 veroorzaakte een crisis in het hertogdom. Zijn dochter Maria van Bourgondië werd onmiddellijk geconfronteerd met de ontevredenheid over het oorlogszuchtige en centralistische beleid van haar vader. Door toekenning van het Groot Privilege op 11 februari 1477 verkreeg Maria financiële en militaire steun van de Staten-Generaal. Ook moest zij, om tegemoet te komen aan het particularisme, aan verscheidene gewesten en steden eigen keuren verlenen. Holland en Zeeland verkregen in maart 1477 hun eigen Groot Privilege, waarbij Nederlands de bestuurstaal werd en zuiderlingen werden

uitgesloten van belangrijke functies. Lodewijk van Gruuthuse werd hierop opgevolgd door Wolfert VI van Borselen. Bovendien viel Frankrijk zijn Franse gewesten aan. Op 19 augustus 1477 trouwde Maria met Maximiliaan I van Oostenrijk, waardoor er een einde kwam aan haar korte persoonlijke regeerperiode en meteen de Franse dreiging het hoofd geboden kon worden: Maximiliaan versloeg op 7 augustus 1479 de troepen van Lodewijk XI in de Slag bij Guinegate. Door het huwelijk kwamen de Nederlanden uiteindelijk in handen van de Habsburgers.

Karel was een verwoed krijgsheer, bijna constant was hij bezig met oorlogen in buurlanden of het (wreeddaardig) neerslaan van opstandige vazallen. Zijn roekeloze gedrag, vooral naar het einde van zijn leven toe, werd door sommigen dan ook gezien als een geestelijke afwijking. Karel ambieerde een rijk dat zich uitstreckte van de Noordzee tot de Middellandse Zee, gebaseerd op het oude koninkrijk van Lotharius. Naast de gebieden die hij zelf in bezit had, waren tal van vazallen leenhulde aan hem verplicht, en behoorden zij dus ook tot het Hertogdom Bourgondië:

Picardië

Prinsbisdom Luik

Hertogdom Kleef

Graafschap Rethel

Graafschap Nevers

De Drie-bisdommen (Bisdom Metz, Bisdom Toul en Bisdom Verdun)

Hertogdom Bar

Hertogdom Lotharingen (1475-1477)

Graafschap Montbéliard

Bisdom Bazel

Landgraafschap van Opper-Elzas

Sundgouw

Freiburg-Brisgau

Graafschap Bouillon

Bisdom Utrecht

Om de twee verschillende delen van het rijk te verbinden keek hij reikhalzend uit naar de Elzas en Lotharingen en kwam hij op die manier in conflict met de Habsburgers en het Heilige Roomse Rijk. De Franse koning Lodewijk XI, die nog maar pas de Honderdjarige Oorlog tegen Engeland succesrijk had beëindigd, wilde zijn werk nu vervolledigen door de op Bourgondië verloren gebieden opnieuw in te lijven, en ondersteunde elke vorm van verzet tegen de hertog. Zijn sluwe diplomatie wierp al snel zijn vruchten af; toen Karel de Stoute op het slagveld van Nancy stierf en zijn rijk weerloos achterliet, restte hem enkel nog de gebieden te annexeren (zie groene lijn op de kaart).

Karel de Stoute was de voortrekker van de Ligue du Bien Public (Liga voor het Algemeen Welzijn), een verzameling van hertogen en graven die zich verzette tegen de centralisatieplannen van Lodewijk XI. Nochtans spande zijn achterneef, Jan van Bourgondië (of Nevers) samen met de Franse koning tegen de onafhankelijkheidsplannen van het hertogdom. Deze had samen met Filips de Goede gestreden in Noord-Frankrijk, tijdens de Honderdjarige Oorlog, maar kon het blijkbaar minder vinden met Karel de Stoute. Het kwam op 15 juli 1465 tot een confrontatie in de buurt van Parijs, de Slag bij Montlhéry, waar beide partijen onbeslist uitkwamen en de overwinning claimden. Karel de Stoute belegerde Parijs en dwong Lodewijk XI tot het teruggeven van de Bourgondische bezittingen in Boulogne, Guînes en Picardië

en hij plaatste Vlaanderen uit de leen van Frankrijk. Dit werd vastgelegd in de Vrede van Conflans, waarin Lodewijk XI ook de hand van zijn dochter Anne beloofde, met als bruidsschat Champagne en Ponthieu, hoewel hij zich nooit aan deze afspraken zou houden.

Lodewijk XI begon opnieuw met zijn politiek gespin en paaide rebellerende vazallen met titels en privileges, zodat Karel steeds meer tegenstand ondervond tegen zijn plannen voor de 'bevrijding van het Franse volk'. Uiteindelijk dreigde Karel ermee om het bondgenootschap met Engeland weer aan te halen, onder andere door een huwelijk met Margaretha van York, en dit joeg Lodewijk XI duidelijk genoeg schrik aan om aan de onderhandelingstafel te gaan zitten. Tijdens het opstellen van het Verdrag van Péronne brak echter een opstand uit in Luik. Niet geheel onterecht verdacht Karel de Franse koning ervan de stad te hebben opgezet tegen zijn bewind, en dwong hij Lodewijk XI deel te nemen aan de strafexpeditie tegen Luik. Bij het vervallen van het bestand in 1471 probeerde Lodewijk XI nogmaals de hand te leggen op de steden aan de Somme, door Karel te beschuldigen van verraad, en hem voor het parlement te dagen. Karel de Stoute viel Frankrijk binnen met een groot leger, maar kwam niet verder dan een plundertocht in het noorden van het land.

Zijn openlijke conflict met de Franse koning Lodewijk XI zou leiden tot de Bourgondische Oorlogen. In 1467 kocht Karel een leengebied van Sigismund van Tirol op in de Elzas. Deze wilde het gebied beter beschermen tegen de Zwitserse Confederatie of Eidgenossenschaft. In 1474 veranderde Sigismund echter van kamp, en wilde hij de gebieden terugkopen, een aanbod dat Karel uiteraard zou afslaan. Sigismund wilde het daarbij niet laten en sloot een verbond met de Zwitsers, en samen richtten ze een plundertocht aan in Franche-Comté en Savoye, dat geallieerd was met de hertog van Bourgondië. Karel de Stoute had ondertussen het hertogdom Lotharingen aan zijn rijk toegevoegd en trok erop uit om zijn vijanden af te straffen, maar incasseerde twee smadelijke nederlagen tijdens de Slag bij Grandson en de Slag bij Morat, zodat hij steeds gedwongen werd terug te trekken. De hoge belastingdruk en de afschaffing van privileges leidden tot gemor bij de bevolking van Lotharingen en de pogingen van de hertog van Lotharingen, René II om zijn steden één voor één te heroveren kregen steun van binnenuit. In een poging om Nancy te heroveren op de rebellen werd Karel definitief verslagen door een coalitie van Zwitsers, de hertog van Lotharingen en de stad Straatsburg (ondersteund door de Franse koning). Hierbij kwam Karel de Stoute zelf om het leven.

MARIA VAN BOURGONDIË

Maria van Bourgondië (Brussel, 13 februari 1457 – Brugge, 27 maart 1482) was hertogin van Bourgondië, Brabant, Limburg, Luxemburg en Gelre, gravin van Vlaanderen, Artesië, Holland, Zeeland, Henegouwen, Namen en Franche-Comté, vorstin van de Nederlandse Gewesten.

Als enige dochter van Karel de Stoute en Isabella van Bourbon, nam zij na de dood van haar vader op 5 januari 1477 tijdens de Slag bij Nancy het bewind in zijn erflanden over. Zij werd door prinsen over heel Europa ten huwelijk gevraagd en onder meer de Franse koning Lodewijk XI zag in haar de gedroomde huwelijkspartner voor zijn zoon, de dauphin Karel om zo Bourgondië bij zijn kroondomein te kunnen voegen. Maria zocht daarom steun bij haar onderdanen.

Zij werd onmiddellijk geconfronteerd met hun ontevredenheid omwille van het oorlogszuchtig en centralistisch beleid van haar vader. Door toekenning van het Groot Privilege op 11 februari 1477 verkreeg Maria financiële en militaire steun van de Staten-Generaal. Ook moest zij, om tegemoet te komen aan het particularisme, aan verscheidene gewesten en steden eigen keuren verlenen en toezien

hoe haar vaders trouwe Kanselier Hugonet en raadgever Guy de Brimeu (heer van Humbercourt, landvoogd van Limburg, Maastricht en Namen) en schatbewaarder Jan van Meile op beschuldiging van hoogverraad (corruptie) werden onthoofd te Gent.

Op 19 maart 1477 deed ze op verzoek van de prins-bisschop afstand van al haar rechten op het prinsbisdom Luik.

Op 19 augustus 1477 **trouwde Maria met Maximiliaan I van Oostenrijk**, waardoor er een einde kwam aan haar korte persoonlijke regeerperiode en meteen de Franse dreiging het hoofd geboden kon worden: Maximiliaan versloeg op 7 augustus 1479 de troepen van Lodewijk XI in de Slag bij Guinegate. Kinderen

Het echtpaar kreeg 2 kinderen:

Filips de Schone (22 juni 1478 - 25 september 1506), trouwde met Johanna van Castilië Margaretha van Oostenrijk (10 januari 1480 - 1 december 1530), trouwde met Filibert II van Savoye Maria overleed, op 25-jarige leeftijd, aan de gevolgen van een val van haar paard tijdens een valkenjacht in de bossen bij het kasteel van Wijnendale. Haar vierjarige zoontje Filips de Schone volgde haar op, onder het regentschap van zijn vader Maximiliaan. Zij werd begraven in de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Brugge, waar haar grafmonument zich bevindt, vlak naast het praalgraf van haar vader Karel de Stoute. Tijdens archeologisch onderzoek in 1979 werd haar stoffelijk overschot geïdentificeerd.

Na haar dood zou Maximiliaan het zeer nadelige vredesverdrag dat Maria had gesloten met de Franse koning betwisten, maar kreeg hierdoor te kampen met voortdurend verzet van de Vlaamse steden. In Vlaanderen was men reeds blij verlost te zijn van onder de Franse leenheerschappij en men ervoer oorlog als een aanslag op hun welvarende economie. Deze was gevoelig voor oorlogen, vanwege de import van grondstoffen.

FILIPS DE SCHONE

Filips, bijgenaamd de Schone (Brugge, 22 juli 1478 - Burgos, 25 september 1506) was heerser over de landen die tezamen Habsburgse Nederlanden en kroon van Castilië worden genoemd. Hij was een zoon van Maximiliaan van Oostenrijk en van Maria van Bourgondië.

Toen zijn moeder Maria van Bourgondië in 1482 stierf, werd hij als vierjarige kleuter troongerechtigd, maar zijn vader oefende tijdens zijn minderjarigheid het regentschap over de Nederlanden uit. Filips werd opgevoed te Mechelen bij zijn (stief)grootmoeder Margaretha van York en onderging de invloed van de inheemse adel. Dat bleek heel duidelijk toen hij in 1494 meerderjarig werd verklaard en persoonlijk het bewind in handen nam.

Hij was van 1482 tot 1506 vorst van de Bourgondische Nederlanden. Van meet af aan stemde hij zijn beleid af op het verdedigen van de belangen van de Nederlanden en het bewaren van de neutraliteit in de toenmalige Frans-Engelse tegenstellingen. Hierdoor week hij af van de politieke lijn van zijn vader Maximiliaan, die steeds een harde anti-Franse houding had aangenomen, maar die zich na zijn aanstelling tot keizer (1493) niet meer met de Nederlanden bemoeide. Met de Engelsen sloot Filips in 1496 een handelsverdrag dat Engeland toeliet vrij aan lakenhandel te doen in de Nederlanden (uitgezonderd in Vlaanderen). Met de Fransen kwam hij op goede voet door aan koning Karel VIII leenhulde te brengen voor Vlaanderen en Artesië. Bovendien sloot hij met Frankrijk in 1498 het Verdrag

van Parijs af, waarmee hij definitief afzag van de herovering van Bourgondië en van zijn aanspraken op Gelre.

Op het portret uit 1500 in het kader hiernaast staat Filips de Schone afgebeeld op tweeëntwintigjarige leeftijd. Hij draagt een mantel van Italiaans goudbrokaat met een granaatappel als patroon, afgezet met een brede bontrand. Op zijn baret prijkt een medaillon met de H. Filippus. Hij draagt de keten van de Orde van het Gulden Vlies, waarvan hij de soeverein was vanaf 1484.

Filips de Schone was de laatste vorst uit het huis van Bourgondië die de Nederlanden persoonlijk regeerde. Hij zette er de centralisatiepolitiek van zijn voorgangers voort, onder meer door de Grote Raad definitief te Mechelen te vestigen (1504).

Op 20 oktober 1496 trad hij in de Sint-Gummaruskerk in Lier in het huwelijk^[1] met Johanna van Castilië, dochter van de katholieke Koningen Ferdinand van Aragón en Isabella I van Castilië. Dit huwelijk, waaruit in 1500 de latere Karel V werd geboren, kreeg in de loop van hetzelfde jaar een grote politieke betekenis, toen Johanna als gevolg van verschillende omstandigheden erfdochter van Aragón en Castilië werd. In 1497 stierf immers de enige troonopvolger van Spanje, Juan. Door deze gebeurtenis zou Filips (ooit) de heerser worden over Oostenrijk, de Nederlanden en heel Spanje. Voor Filips gingen de belangen van zijn dynastie ineens zwaarder wegen dan die van de Nederlanden en in zijn beleid kwam een plotselinge ommekeer. De neutraliteitspolitiek werd vervangen door een duidelijke Fransgezinde houding, onder meer door een huwelijksovereenkomst die Filips in 1501 liet sluiten tussen zijn anderhalf jaar oude zoon Karel en Claude, dochter van koning Lodewijk XII. Filips bracht ook een toenadering tot stand tussen zijn vader Maximiliaan en de Franse koning (Verdrag van Blois, 1504), waarbij beide vorsten het eens werden over het tussen hen betwiste hertogdom Milaan.

Zijn huwelijk vond plaats in 1496 te Lier^[2], waarmee de basis gelegd werd voor een meer dan tweehonderd jaar durende verbintenis tussen de zuidelijke Nederlanden en Spanje. Het huwelijk was een gebeurtenis op zich. Vanuit Spanje werd de bruid uitgestuurd, vergezeld van 20.000 personen en 130 schepen onder andere bestaande uit kamerheren, hofdames, pages, kamervrouwen, lijfknechten, thesauriers, grootmeesteressen en bedienend personeel. De vloot vertrok uit Laredo op 30 juli 1496 met bestemming Zeeland. Er was 85.000 pond gerookt vlees mee, 50.000 haringen, 1.000 kippen, 6.000 eieren en 400 vaten wijn. Tijdens de twee maanden durende reis gingen er een paar schepen verloren tijdens stormweer.

In Antwerpen wachtte Johanna een grandioze ontvangst en een officiële plechtigheid. Op 19 oktober nam ze haar intrek in Lier. De volgende dag arriveerde Filips vanuit Tirol, waar hij met zijn vader op jacht was.^[1] Amper hadden de toekomstige echtelingen één blik uitgewisseld, of de vonk sloeg over. Tegen elk hofetiquette in liep het koppel zwijgend - ze spraken immers elkaars taal niet - de deur uit en lieten de verstijfde hovelingen achter voor wat ze waren. Ze gingen samen gewoon op zoek naar een priester. Toen ze die vonden beval Johanna hem om hen ter plekke in de echt te verbinden, zomaar midden op een Lierse straat. Zonder op hun gevolg te letten begaven de jongelui zich op een drafje naar de voor hen voorziene woning (het tegenwoordige "Hof van Aragon"), en draaiden de deur achter zich dicht. De volgende dag kwamen zij buiten en werden zij tijdens een luisterrijke plechtigheid voor een tweede keer in de echt verbonden. Het huwelijk werd gevolgd door een hofbal, volksfeesten en een gigantisch banket, er werd 1.200 liter wijn geconsumeerd. Het aantal toeschouwers was zo groot dat op zeker ogenblik een brug over de Nete instortte door overgewicht met als gevolg tal van dodelijke slachtoffers en gewonden. ^[3]^[4]

Eind november 1504 overleed Filips' schoonmoeder Isabella, en terwijl zijn schoonvader Ferdinand koppig het regentschap voor zich opeiste, liet Filips zich te Brussel tot koning van Castilië uitroepen. In 1506 vertrok hij naar Spanje om zijn rechten te laten gelden. Na een moeilijke reis - een zware storm dreef onder meer het schip naar Engeland - belandde hij dan toch in Spanje, waar zijn schoonvader hem niet zonder slag of stoot als koning van Castilië wilde erkennen. Op 15 juli 1506 werd hij echter ook officieel door de Cortes erkend als Filips I, koning-gemaal van Castilië, naast Ferdinands dochter Johanna als koningin.

Nauwelijks drie maanden later overleed Filips de Schone, in mysterieuze omstandigheden. Boze tongen beweren wel eens dat hij werd vermoord. Het was namelijk niet gepland dat hij koning zou worden van Spanje, want de kroonprins, Juan, was nog maar pas op jonge leeftijd gestorven, waardoor de kroon toevallig in zijn handen kwam gevallen. De koning van Aragon, Ferdinand kon het maar moeilijk verkroppen dat deze vreemdeling die reeds heerser zou zijn over de Nederlanden en Oostenrijk ook de macht zou verwerven over Spanje. Het blijft uiteraard speculatie. Zijn gemalin Johanna, bleef verbijsterd achter en sloot zich sinds de dood van haar man volledig af van de wereld, soms ronddolend met de kist van haar man, wat later leidde tot de naam 'Johanna de waanzinnige'. Toch bleef ze haar titel (theoretisch) behouden tot haar dood in 1555.

Onder het regentschap van Maximiliaan I van het Heilige Roomse Rijk, zijn grootvader, kreeg de jonge Karel V van het Heilige Roomse Rijk de heerschappij over de Lage Landen, en na de dood van Ferdinand II van Aragon in 1516 ook die over Spanje. Het Spaans-Habsburgse rijk werd voor lange tijd de machtigste fractie van het Europese continent.

Het praalgraf van Filips en Johanna bevindt zich in de Koninklijke Kapel naast de Kathedraal van Granada. De zes kinderen van Filips de Schone en Johanna van Castilië door Jan van Nieuwland.

Johanna van Castilië en Filips de Schone hadden zes kinderen:

Eleonora (15 november 1498 - 25 februari 1558), koningin van Portugal (door haar huwelijk met Emanuel I) en Frankrijk (door haar tweede huwelijk met Frans I van Frankrijk)

Karel V (24 februari 1500 - 21 september 1558) keizer van het Heilige Roomse Rijk en koning van Spanje, trouwde met Isabella van Portugal

Isabella (18 juli 1501 - 19 januari 1526), koningin van Denemarken door haar huwelijk met Christiaan II Ferdinand I (10 maart 1503 - 25 juli 1564), keizer van het Heilige Roomse Rijk, trouwde met Anna van Bohemen

Maria van Hongarije (1505-1558) (18 september 1505 - 18 oktober 1558), koningin van Hongarije door haar huwelijk met Lodewijk II

Catharina (14 januari 1507 - 12 februari 1578) koningin van Portugal door haar huwelijk met Johan III Zijn 6-jarige zoontje Karel erfde zijn bezittingen, maar stond tot 1515 onder het theoretische voogdijschap van zijn grootvader Maximiliaan. Deze liet zich echter, met instemming van de Staten-Generaal, in deze functie vervangen door zijn dochter **Margaretha van Oostenrijk**, Filips' zuster.

KAREL V

Keizer Karel V (Gent, 24 februari 1500 – Cuacos de Yuste (Spanje), 21 september 1558), voor zijn mondigverklaring Karel van Luxemburg geheten, uit het Huis Habsburg, was sinds 1506 landsheer van uiteindelijk (1543) alle Nederlandse gewesten, van 1516 tot 1556 als Koning Karel I koning van Spanje en

van 1519 tot 1556 als Keizer Karel V keizer van het Heilige Roomse Rijk. In België staat hij algemeen bekend als Keizer Karel, in Nederland als Karel V.

De landen waarover hij regeerde, vormden tezamen het grootste Europese rijk sinds dat van Karel de Grote. Met de feitelijke macht van zijn erflanden was Karel V bovendien de laatste Rooms-Duitse keizer die in de gelegenheid was om zijn universele autoriteit ook daadwerkelijk te laten gelden. Op Europees niveau wist hij met succes de aanvallen van het Ottomaanse rijk af te slaan. De vrijwel permanente strijd met Frankrijk bleef per saldo onbeslist. Als zijn grootste nederlaag ervoer hij het feit dat hij de christelijke eenheid van Europa niet had weten te behoeden voor de scheuring die de reformatie teweeg bracht. Op nationaal niveau heeft Karel V voor zijn erflanden Spanje en de Nederlanden de basis gelegd voor een moderne eenheidsstaat. De heerschappij van keizer Karel V vormt met deze en vele andere aspecten de overgang van de middeleeuwen naar de Nieuwe Tijd.

Als dynastieke titels: aartshertog van Oostenrijk tussen 1500 en 1519, hertog van Luxemburg tussen 1500 en 1506 en prins van Asturië tussen 1504 en 1516.

Hertog van Bourgondië, Brabant, Luxemburg, Limburg, Opper-Lotharingen en Neder-Lotharingen, graaf van Vlaanderen, Artesië, Holland en Zeeland, Henegouwen, markgraaf van Namen en heer van Mechelen en Salins tussen 1506 en 1555, markgraaf van de Franche Comté tussen 1506 en 1556.

Koning van Spanje, dat wil zeggen koning van Aragón, Navarra en Jeruzalem tussen 1516 en 1556, koning van Napels, Sicilië en Sardinië tussen 1516 en 1554 en koning van Castilië en León en heer in Azië en Afrika tussen 1516 en 1556 (tot 1555 formeel samen met zijn moeder Johanna).

Aartshertog van Oostenrijk, hertog van Stiermarken, Karinthië en Krain en graaf van Tirol, Habsburg, Pfirt en Kyburg, landgraaf in de Elzas en markgraaf in de Burgau tussen 1519 en 1521 en hertog van Württemberg.

Rooms-Duits koning en gekozen Rooms keizer tussen 1519 en 1531 en Rooms Keizer, semper augustus tussen 1530 en 1556.

Heer van Friesland tussen 1515 en 1555.

Heer van Doornik en het Doornikse tussen 1521 en 1555.

Heer van Utrecht tussen 1528 en 1555.

Heer van Overijssel, Wedde en Westwoldingerland tussen 1528 en 1555.

Graaf van Drenthe en heer van Groningen tussen 1536 en 1555.

Hertog van Gelre en graaf van Zutphen tussen 1543 en 1555

De jonge Karel te midden van zijn grootvader Maximiliaan I, zijn vader Filips de Schone en op dat moment reeds overleden grootmoeder Maria van Bourgondië, zijn broer Ferdinand en zijn zwager Lodewijk van Hongarije. Schilderij door Bernhard Strigel

Karel was de zoon van **Filips de Schone** en Johanna van Castilië, die de geschiedenis zou ingaan als **Johanna de Waanzinnige**. Hij werd geboren op **24 februari 1500** in het Prinsenhof in Gent. Op 7 maart werd hij gedoopt in de Sint-Janskerk, de huidige Sint-Baafskathedraal. Hij voerde toen reeds de titels van aartshertog van Oostenrijk en hertog van Luxemburg[1]. Samen met zijn eveneens in de Nederlanden geboren oudere zuster Eleonora (1498) en zijn twee jongere zusters Isabella (1501) en Maria (1505), zou hij te **Mechelen worden grootgebracht aan het Hof van Savoye** van zijn tante Margaretha van Oostenrijk, toen landvoogdes van de Nederlanden.

Tijdens de reizen van Karels ouders naar Spanje werden aldaar nog zijn jongere broer Ferdinand (1503) en zijn jongste zuster Catharina (1507) geboren. Deze beide kinderen zouden voorlopig in Spanje worden opgevoed en Karel zou hen dan ook pas op zijn eerste reis naar dat land in 1517 voor het eerst ontmoeten. Bij die gelegenheid zag hij ook voor het eerst sinds 1505 zijn inmiddels gekverklaarde

moeder weer terug. **Zij bleef tot haar dood in 1555 opgesloten op het kasteel van Tordesillas**, waar Karel haar nog enkele malen zou bezoeken.

Aan het hof van zijn tante Margaretha werd Karel vanaf 1507 in de praktijk opgevoed door Willem II van Croÿ, heer van Chièvres en Adriaan van Utrecht, de latere paus Adrianus VI. Naast de klassieke ridderlijke vaardigheden, zoals het zwaardvechten en de jacht, probeerden **zij hem ook de nieuwe humanistische idealen bij te brengen, maar daarvoor interesseerde de jonge Karel zich een heel stuk minder.**

Grootkanselier Jean le Sauvage bracht hem de beginselen van politiek en bestuur bij.

Aan het Bourgondische hof was Frans de voertaal en daarmee was dit Karels moedertaal. In de dagelijkse omgang **had hij zich ook Nederlands aangeleerd.** Tijdens zijn eerste reis naar Spanje leerde hij **ook vloeiend Spaans.** Volgens de overlevering zou hij in latere jaren zelf gezegd hebben: **Ik spreek Spaans tegen God, Italiaans tegen vrouwen, Frans tegen mannen en Duits tegen mijn paard.**

Karel V had net als zijn andere familieleden last van een erfelijke afwijking aan het kaakgewricht, die bekend kwam te staan als de **Habsburgse kin.** Zijn kin stond ver vooruit, al liet de ene portretschilder dat duidelijker naar voren komen dan de ander. Door deze kin kon hij **slecht kauwen, wat leidde tot indigestieproblemen.** Bovendien schijnt hij een **voorkeur voor excessief veel vlees en koud bier** te hebben gehad. Dit zal mede hebben bijgedragen aan de **jicht**, waar Karel steeds meer onder gebukt ging naarmate hij ouder werd. **Volgens het Bourgondische hofprotocol at hij meestal alleen.**

Isabella van Portugal (1503-1539) Schilderij door Titiaan

Karel V trouwde op **10 maart 1526 in Sevilla met de toen 23-jarige Isabella van Portugal.** Dit huwelijk was in eerste instantie bedoeld om nauwere banden met het Spaanse buurland Portugal aan te gaan. Bovendien was Isabella een nicht van Karel, zodat een pauselijke dispensatie voor dit huwelijk nodig was. Na het huwelijk vond een huwelijksreis door Zuid-Spanje plaats, die bijna een jaar duurde en tijdens dewelke hij opdracht gaf om het paleis van Karel V in Granada te bouwen. Het zou een relatief gelukkig huwelijk worden, ondanks dat het om politieke redenen gesloten was en ze elkaar vaak jarenlang niet zagen. Zij kregen één zoon, twee dochters en twee zoontjes die reeds kort na hun geboorte stierven.

Filips II (21 mei 1527 – 13 september 1598), getrouwd met, achtereenvolgens, Maria van Portugal (1527 – 1545), Maria I van Engeland (1516 - 1558), Elisabeth van Valois (1545 - 1568) en Anna van Oostenrijk (1549-1580)

Maria (21 juni 1528 – 26 februari 1603), trouwde met Maximiliaan (haar neef)

Ferdinand (1530)

Johanna (24 juni 1535 – 7 september 1573), getrouwd met Johan van Portugal (1537 – 1554)

Johan (1539)

Karel V is ook bekend om zijn **amoureuze escapades.** Hoeveel minnaressen hij had is niet bekend, maar het aantal zou behoorlijk groot zijn geweest. Twee speelden een belangrijke rol, aangezien ze het leven schonken aan twee latere landvoogden, beiden bastaardkinderen van Karel V:

Johanna van der Gheynst schonk het leven aan Margaretha van Parma (28 december 1522 - 18 januari 1586) en

Barbara Blomberg, de poortersdochter uit het Duitse Regensburg, die het leven schonk aan Don Juan (24 februari 1547 – 1 oktober 1578).

Het Heilige Roomse Rijk en de erflanden van Karel V tegen het eind van zijn regeerperiode

De kern van het latere wereldrijk van Karel V werd gevormd door de erflanden, dat wil zeggen de gebieden die hij van zijn voorouders erfde. Net zoals zijn totale rijk, waren ook deze erflanden geen eenheid, maar vormden een personele unie van tientallen afzonderlijke gebieden, uiteenlopend van grote koninkrijken, hertogdommen, graafschappen, tot soms heel kleine heerlijkheden. De kaart geeft de situatie weer op het toppunt van zijn heerschappij (hierop zijn de overzeese gebieden niet weergegeven). Hoewel Karel vaak oorlog heeft gevoerd, moest hij daarbij meestal zijn eigen gebieden verdedigen tegen buitenlandse invallen. Alleen het grondgebied van de Nederlanden heeft hij aanzienlijk kunnen vergroten.

Uiteindelijk regeerde Karel V over ongeveer 40% van de toenmalige Europese bevolking, oftewel 28 miljoen mensen, waaronder 3 miljoen in de Nederlanden en 5,5 miljoen in Spanje[2]. Het inwoneraantal van de Spaanse gebieden in Midden-Amerika daalde tijdens Karels regeerperiode van tussen de 5 en 10 miljoen naar 3,6 miljoen mensen.[3]

In 1506, toen zijn vader Filips de Schone stierf, erfde Karel al diens landsheerlijkheden die tezamen de Bourgondische en later de Habsburgse Nederlanden genoemd werden. De belangrijkste waren het hertogdom Brabant, de graafschappen Vlaanderen en Holland en het Vrijgraafschap Bourgondië (Franche-Comté). Omdat Karel nog minderjarig was, nam zijn grootvader Maximiliaan I van Oostenrijk het regentschap op zich, maar omdat zijn aanwezigheid elders in Europa nodig was, benoemde hij zijn dochter Margaretha van Oostenrijk tot landvoogdes van de Bourgondische Nederlanden. Zij resideerde in Mechelen en maakte deze stad tot de feitelijke hoofdstad van de Bourgondische Nederlanden.

Keizer Karel met Johanna van der Gheynst en hun dochter Margaretha. Schilderij van Théodore Canneel uit 1844

Margaretha's taak eindigde formeel toen Karel op 5 januari 1515 in een plechtige vergadering van de Staten-Generaal in het Paleis op de Koudenberg in Brussel meerderjarig werd verklaard. Vanwege haar ervaring bleef zijn tante wel een belangrijke rol in de regering spelen, mede omdat Karel direct na zijn aantreden begon met een lange rondreis door zijn nieuwe landsheerlijkheden. Daarbij vond in vele steden de traditionele Blijde Intrede (Joyeuse Entrée) plaats, waarbij hij als de nieuwe vorst door zijn onderdanen gehuldigd werd.

Deze eerste rondreis was het begin van een bijna voortdurend rondtrekken. Vanwege het in die tijd nog heel persoonlijke karakter van het overheidsgezag was Karels aanwezigheid eigenlijk in al zijn landen vereist. Bovendien wilde hij uit ridderlijkheid graag zijn eigen troepen aanvoeren, die hem op slagvelden door heel Europa en zelfs tot in Noord-Afrika brachten. Op deze manier was Karel V ongeveer 1/3 van zijn leven in de Nederlanden onderweg, 1/3 in Spanje en 1/3 in de rest van Europa.

Reeds in 1501 werd Karel, tijdens het door zijn vader voorgezeten Kapittel in Brussel, opgenomen in de nu wereldberoemde Bourgondische Orde van het Gulden Vlies. Na het overlijden van zijn vader in 1506 volgde Karel hem ook op als grootmeester van deze prestigieuze ridderorde. Nadat hij meerderjarig was verklaard en inmiddels ook koning van Spanje was geworden, verhoogde hij in 1516 het statutair

vastgelegde aantal ridders van eenendertig naar eenenvijftig: tien nieuwe plaatsen voor Spanje en tien nieuwe plaatsen voor Duitsland en de Bourgondische Nederlanden. Hiermee groeide het Gulden Vlies uit tot de voornaamste Europese ridderorde[4].

Embleem en motto van keizer Karel V op het stadhuis van Sevilla

Als nieuwe grootmeester van deze orde koos Karel een eigen embleem, geheel in lijn met de traditie van de Bourgondische hertogen, die hiermee hun aspiraties voor de orde tot uitdrukking brachten. Het embleem van Karel was door Luigi Marliano ontworpen en bestond uit de twee Zuilen van Hercules. Het werd gepresenteerd op het eerste door Karel bijeengeroepen Kapittel van de orde, dat in oktober 1516 plaatsvond in de Sint-Goedelekathedraal te Brussel[5].

De gedachte achter dit embleem was dat Karel de invloed van de orde zou expanderen voorbij de Zuilen, dat wil zeggen zowel naar het Oosten ter bevrijding van Jeruzalem en ter bestrijding van de islam, als naar het Westen ter evangelisatie van de Nieuwe Wereld. Dit concept werd ook uitgedrukt met Karels motto Plus Oultre of Plus Ultra, dat gelezen moet worden als "steeds verder" en was afgeleid van de frase più oltre non si metta uit La Divina Commedia (Inferno, Canto XXVI) van Dante[6].

Als zoon van Johanna van Castilië maakte Karel ook aanspraak op de Spaanse troon. Na de dood van zijn grootmoeder Isabella I van Castilië in 1504 kwam **zijn moeder, door het vroege overlijden van haar oudere broer en zus, op de Castiliaanse troon terecht. Johanna leed echter dermate zwaar onder het verlies van haar in 1506 plotseling overleden echtgenoot, dat haar vader, Ferdinand II van Aragón, haar gek zou laten verklaren en haar opsloot in het kasteel van Tordesillas.** Op die manier kon hij zelf het regentschap over de Castiliaanse troon op zich nemen. Deze troon kwam toe aan Karel als zijnde Johanna's oudste zoon, maar de oude Ferdinand wilde liever Johanna's jongere zoon Ferdinand als zijn opvolger. Deze was niet alleen naar hem vernoemd, maar was, anders dan Karel, ook aan zijn hof opgevoed.

Spaanse Escudo op naam van Johanna en Karel

Toen Ferdinand II van Aragon op 23 januari 1516 overleed was hij er nog niet toe gekomen om bij testament zijn kleinzoon Ferdinand ook formeel tot zijn opvolger te benoemen. Daardoor bleef Karel zijn rechtmatige erfgenaam en erfde hij nu al diens koninkrijken: Aragón, Navarra, Napels, Sicilië en Sardinië. Karel werd vervolgens op 13 en 14 maart 1516 in de Brusselse Sint Goedelekerk plechtig uitgeroepen tot koning van Spanje en ging over dat land regeren als koning Karel I (Carlos I).

Vanuit het buitenland gezien regeerde Karel feitelijk over heel Spanje, maar officieel was zijn moeder Johanna de Waanzinnige nog steeds koningin van Castilië (en Granada). Zij was weliswaar gek verklaard, maar dat betekende juridisch gezien dat Karel tot aan haar overlijden in 1555 (slechts een half jaar voor zijn eigen abdicatie) slechts het regentschap over dit rijk had. In oorkondes en op munten bleef daarom tot haar overlijden steeds sprake van "Johanna en Karel" (Juana y Carlos).

Toen Karels grootvader Maximiliaan I van Oostenrijk op 12 januari 1519 overleed, erfde hij ook nog de Oostenrijkse erflanden, bestaande uit de aartshertogdommen Oostenrijk beneden de Enns en Oostenrijk

boven de Enns, de hertogdommen Stiermarken, Karinthië en Krain, het graafschap Tirol en enkele kleine gebieden. Tegen de wil van Karel wist zijn broer Ferdinand te bereiken dat deze Oostenrijkse erflanden bij het Verdelingsverdrag van Worms van 21 april 1521 aan hem werden overgedragen. Hiermee werd de basis gelegd voor de latere splitsing van het huis Habsburg in een Spaanse en een Oostenrijkse tak. Als hoofd van het Huis Habsburg bleef Karel wel de titel aartshertog van Oostenrijk voeren..

Anders dan bij de Spaanse, Nederlandse en Oostenrijkse erflanden, was het keizerschap en daarmee de heerschappij over het Rooms-Duitse of Heilige Roomse Rijk niet erfelijk. De keizer werd telkens gekozen door de keurvorsten, die overigens vrijwel steeds een Habsburger kozen.

Keizer Maximiliaan I, Karels grootvader van vaderszijde, wilde deze lijn voortzetten en schoof daarom zijn kleinzoon Karel als zijn opvolger naar voren. Koning Frans I van Frankrijk presenteerde zichzelf als tegenkandidaat.

Na het overlijden van Maximiliaan op 12 januari 1519 kwam de keizerlijke herverkiezing op de voorgrond van de Europese politiek. Paus Leo X, bedreigd door Spaanse troepen op zo'n 60 kilometer van Rome, steunde de Franse kandidaat. De keurvorsten steunden beide kandidaten, met uitzondering van Frederik III van Saksen, die niet wilde meewerken aan een campagne. Voor zijn dood had Maximiliaan al 500.000 florijnen aan de keurvorsten beloofd in ruil voor hun stem, maar Frans bood tot drie miljoen, waarna Karel terugloeg door grote bedragen te lenen van de bankier Jakob Fugger.

De uiteindelijke uitkomst werd echter niet bepaald door de exorbitante bedragen smeergeld en de belofte van paus Leo X om de keurvorst van Mainz zijn vaste pauselijk legaat te maken. De algemene weerstand onder de bevolking tegen een Franse keizer gaf de keurvorsten een pauze. Toen Karel een leger op de been bracht in de buurt van Frankfurt waar zij vergaderden, kozen zij hem uiteindelijk op 28 juni 1519 tot rooms koning en toekomstig keizer, als vijfde met de naam Karel. Op 23 oktober 1520 werd Karel V plechtig tot rooms koning gekroond in de Dom van Aken, waarna hij zich, in navolging van zijn grootvader, tevens "gekozen rooms keizer" (Erwählter Römischer Kaiser) noemde.

De keurvorsten kronen Karel V tot Rooms koning in Aken op 23 oktober 1520

Presentatie van de heilige tuniek van Maria aan Karel V in de dom van Aken tijdens zijn kroning tot keizer

Doopstoet van Karel V vanaf het Prinsenhof, anoniem schilderij uit de 17e eeuw in het STAM

Laatste pagina van de Concessio Carolina met Karels handtekening

Hoewel het keizerschap het hoogste wereldlijke ambt van het christelijke Europa was, was de feitelijke macht ervan sinds het interregnum in de 13e eeuw zeer gering geworden. Als koning van Duitsland had de keizer al weinig of geen concrete machtsmiddelen meer in de Duitse gebieden, laat staan op Europees niveau. Maar het feit dat hij door de paus, aan wie in die tijd nog het hoogste universele gezag in geestelijke zaken toekwam, gekroond werd, gaf de keizer nog tot in de 16e eeuw een niet onaanzienlijk universeel gezag in wereldlijke zaken. Dit keizerlijke gezag moet vooral gezien worden als een leiderschap van volkenrechtelijke aard.

Met de keuze van Karel V tot keizer veranderde dit drastisch en werd het vrij symbolische gezag van het oude Rooms-Duitse keizerschap nog eenmaal van echte betekenis. Met zijn rijke erflanden (o.a. de welvarende Lage Landen en Spanje met zijn rijke Amerikaanse en Aziatische bezittingen), had Karel namelijk de financiële middelen om grote legers op te zetten en kon Karel hierdoor het gezag van het keizerschap voorzien van feitelijke macht. Niet alleen voor wat de Duitse gebieden betreft, maar voor heel Europa. **Opgevoed in de ridderlijke traditie van het Bourgondische hof, zag Karel V zich ook ten diepste en op een religieuze manier geroepen om de taken van het keizerschap op zich te nemen en uit te voeren. Concreet waren dat:**

Bescherming van Kerk en paus (als Advocatus Ecclesiae), dit bij wijze van tegenprestatie voor de pauselijke legitimatie van het keizerlijke ambt.

Bescherming van de Christenheid tegen interne en externe vijanden. Mede vanuit de voorgaande taak zou Karel de protestanten als de voornaamste interne vijanden gaan zien. Als externe vijand golden sinds de val van Constantinopel in 1453 de Ottomanen, of zoals men dat vroeger zei: de Turken.

Handhaving van vrede en gerechtigheid en optreden als scheidsrechter tussen de christelijke vorsten. Dit vloeide voort uit de voorgaande taak en werd in Karels tijd bovendien sterk juridisch gelegitimeerd als de taak tot het bewaken en uitleggen van het toen eveneens universeel geachte Romeinse recht[7].

Wapencompositie van Karel V, met de dubbele adelaar van het keizerschap, het hartschild van zijn erflanden, de keten van het Gulden Vlies en de Zuilen van Hercules met zijn motto Plus Ultra.

Deze traditionele taken van het keizerschap kwamen onder Karel V samen met de eveneens universele ridderlijke aspiraties vanuit de Bourgondische traditie (zoals uitgedrukt door Karels embleem en motto) en het inmiddels daadwerkelijk wereldomspannende Spaanse rijk. Het was met name Karels grootkanselier Mercurino di Gattinara die al deze elementen samenvoegde in de theorie van de Monarchia Universalis. Aanhakend bij de keizerlijke taak tot het handhaven van vrede en gerechtigheid, baseerde hij zich daarbij vooral op de politieke theorieën van zijn 15e-eeuwse Italiaanse landgenoten Bartolus de Saxoferrato en **Dante Alighieri**.

Gattinara liet het echter niet bij een politieke theorie, maar kwam ook met heel concrete plannen voor hoe de keizerlijke regering in de praktijk vormgegeven zou moeten worden. Als "grootkanselier aller rijken en landen" van Karel V zag hij voor zichzelf een rol weggelegd als leider van centraal keizerlijk bestuursapparaat, dat rechtstreeks bevoegd zou zijn voor alle aangelegenheden van al Karels gebieden. Zelfs had hij daarvoor één uniform munt- en rechtsstelsel in gedachten[8]. Topfiguren uit de Spaanse regering zagen dit centralistische concept van Gattinara echter niet zitten en ook Karel zelf vreesde dat hij hierdoor al te afhankelijk zou worden van zijn oude grootkanselier.

Gattinara overleed op 5 juni 1530. Kort tevoren had hij nog wel zijn langgekoesterde wens in vervulling zien gaan, toen Karel V op 24 februari van dat jaar, diens 30e verjaardag, in de Sint-Petroniusbasiliek te Bologna tot keizer werd gekroond door paus Clemens VII. **Het zou de laatste keer zijn dat een keizer door de paus gekroond werd.**

Na het overlijden van Gattinara was de weg vrij voor een nieuwe manier om Karels wereldrijk te besturen. In plaats van het bureaucratische en centralistische plan van Gattinara kwam nu een meer persoonlijke en gedecentraliseerde structuur die wel het regentschapssysteem genoemd wordt[9]. Naar

het voorbeeld van het succesvolle regentschap van zijn tante Margaretha van Oostenrijk in de Nederlanden, stelde Karel V nu voor alle drie delen van zijn rijk een landvoogd of regent aan. Dit was telkens één van zijn naaste familieleden, waarmee de loyaliteit aan zijn persoon gewaarborgd werd. Aldus benoemde hij:

in juli 1529 zijn vrouw Isabella van Portugal tot regentes voor Spanje

in januari 1531 zijn broer Ferdinand tot regent voor Duitsland, dit op basis van diens keuze en kroning tot Rooms koning en toekomstig keizer

op 1 oktober 1531 zijn zuster Maria van Hongarije tot landvoogdes voor de Nederlanden

Nicolas Perrenot de Granvelle. Schilderij door Titiaan uit 1548

Elk van deze regenten kreeg een publieke volmacht waarmee hij of zij de volledige bevoegdheden kreeg om staatkundig als het alter ego van Karel V te kunnen fungeren. In een geheime restrictie werd vervolgens bepaald welke rechten Karel aan zichzelf voorbehield of welke beslissingen aan hem ter goedkeuring dienden te worden voorgelegd.

De centrale aansturing van deze regenten deed Karel voortaan persoonlijk, bijgestaan door een kleine flexibele staf. Na het overlijden van Gattinara had hij namelijk geen nieuwe grootkanselier meer benoemd, maar werkte hij op een meer informele manier samen met de staatssecretarissen Francisco de los Cobos voor Spaanse zaken en met Nicolas Perrenot de Granvelle voor alle overige aangelegenheden. Deze laatste was Gattinara alleen als grootzegelbewaarder opgevolgd, maar fungeerde in de praktijk als Karels eerste minister. Nicolas Granvelle werd na zijn overlijden in 1550 opgevolgd door zijn zoon en naaste medewerker Antoine Perrenot de Granvelle.

Met dit regentschapssysteem had Karel V afstand genomen van de plannen voor een gecentraliseerde superstaat en gekozen voor centralisatie op lager, nationaal niveau. **Daarmee zette hij in op de vorming van moderne eenheidsstaten in Spanje en de Nederlanden en gaf hij zelfs de aanzet voor moderne staatsvorming in Duitsland.** De keerzijde hiervan was dat de aansturing op internationaal niveau nu een volledig persoonlijke aangelegenheid was geworden. De eenheid van macht en gezag ging dan ook verloren toen met Karels troonsafstand in 1555/1556 de Spaanse en Nederlandse erflanden overgingen op zijn zoon Filips, maar het keizerschap op zijn broer Ferdinand. Hierdoor bleef de Spaanse macht zonder erkend internationaal gezag en werd het keizerschap een vrijwel inhoudsloos aanhangsel van het Duitse koningschap[10].

Als Rooms-Duits keizer had Karel V taken op internationaal niveau, maar ook de uitgestrektheid van zijn erflanden leidden tot politiek handelen op Europees niveau. Hierdoor moest hij het oprukkende Ottomaanse Rijk zien tegen te houden en kwam hij tevens in conflict met Frankrijk.

Van oudsher was de strijd tegen de islam en de bevrijding van Jeruzalem één van de hoofdtaken van de Rooms-Duitse keizer, maar **na de laatste Kruistocht in 1270** was geen keizer daar meer aan toe gekomen. Na de **val van Constantinopel in 1453** rukte het Ottomaanse leger echter steeds verder richting West-Europa en ging een bedreiging voor de Habsburgse landen vormen.

Karel werd echter niet alleen vanuit het keizerschap tot de bestrijding van de Ottomanen geïnspireerd: als koning van Aragon voerde hij namelijk ook de titel koning van Jeruzalem en ook van de

Bourgondische hertogen had hij een ridderlijk kruistochtideaal geërfd. Karel had dit tot uitdrukking gebracht in zijn embleem en motto. Tot een herovering van Jeruzalem zou het nooit komen, het tot staan brengen van de Ottomaanse expansie zou al meer dan genoeg inspanningen vergen.

Met de slag bij Mohács in 1526 veroverde sultan Süleyman I grote delen van het koninkrijk Hongarije (daarbij sneuvelde de zwager van Karel, Lajos II, koning van Hongarije) en in 1529 rukte hij zelfs op tot voor de poorten van Wenen. Deze aanval kon door Karels broer Ferdinand vrijwel geheel zelfstandig worden afgeslagen. Karel streed op dat moment in Italië met zijn troepen tegen Frankrijk. In 1532 deed de sultan wederom een poging om Wenen te veroveren, maar dit keer bracht Karel een leger van 80.000 man op de been, waarop het Ottomaanse leger zich terugtrok.

De verovering van Tunis door keizer Karel V in 1535

De Ottomaanse sultan veroverde in 1529 Algiers en in 1534 Tunis en ging bovendien militaire steun geven aan de Barbarijse zeerovers, die nu vanaf de Noord-Afrikaanse kust de handel op de Middellandse zee bedreigden, Spaanse schepen overvielen en de kusten van Karels Spaanse en Italiaanse gebieden plunderden. Aan het hoofd van een legermacht van ca. 60.000 man kon Karel V in 1535 de vloot van de sultan vernietigen (en zo de befaamde Barbarossa op de vlucht doen slaan). Vervolgens wist hij na een korte belegering van de vesting La Goletta op 14 juli 1535 de stad Tunis weer op de Ottomanen te veroveren. Hiermee was de rust aan het zuidelijk front voorlopig hersteld.

In 1541 laaide de strijd in Hongarije weer op en in 1543 sloot sultan Süleyman I bovendien een informele coalitie met de Franse koning Frans I. Gezamenlijk voerden zij daarop een aanval uit op Nice, een strategische havenstad in handen van Karels bondgenoot, hertog Karel III van Savoye. Deze strijd op vele fronten noopte Karel om in 1547, samen met zijn broer Ferdinand als koning van Hongarije, en tegen een jaarlijkse tributbetaling van 50.000 dukaten, een wapenstilstand voor 5 jaar met de sultan te sluiten. In deze overeenkomst werd Karel niet als keizer, maar slechts als koning van Spanje aangeduid, aangezien de sultan zichzelf, hoewel hij geen christen was, toch als opvolger van de Byzantijnse keizers en daarmee als de enige ware caesar zag.

Gedurende een groot deel van zijn regeerperiode voerde Karel V oorlog met Frankrijk. Met name de Franse koning Frans I werd zijn grote tegenspeler en doordat Frankrijk geheel door landen van Karel omringd was, konden beide vorsten letterlijk en figuurlijk niet om elkaar heen. Het resulteerde in 5 oorlogen: 1521-1526, 1526-1529, 1535-1538, 1542-1544 en 1552-1559.

Naast de machtspolitieke hegemonie in Europa, was vooral de heerschappij in Italië de inzet van hun strijd. Men spreekt daarom wel van de Italiaanse Oorlogen. Deze waren begonnen toen Frankrijk in 1494 Noord-Italië binnenviel en Karels grootvader Maximiliaan zich genoodzaakt zag om een alliantie met Spanje aan te gaan. Ter bezegeling daarvan werd onder meer het huwelijk van Karels ouders gesloten, waardoor hij uiteindelijk Spanje erfde en naast de Franse koning de machtigste vorst van die tijd werd. Ten tijde van Karels meerderjarigverklaring in 1515 was in Noord-Italië de tweede Italiaanse of de Oorlog van de Liga van Kamerijk aan de gang, waarin Frans I met de Slag van Marignano een grote overwinning tegen Milaan, dat toebehoorde aan Ferdinand van Aragón, wist te behalen. Mede hierdoor kon hij in 1516 de Vrede van Noyon opleggen aan Karel als de nieuwe koning van Spanje. Het vredesverdrag

bepaalde dat Frans I Milaan zou krijgen en af zou zien van aanspraken op Napels, dit op voorwaarde dat Karel met een dochter van Frans zou huwen.

16e-eeuws wandtapijt met een voorstelling van de Slag bij Pavia op 24 februari 1525

Nadat Frans I de verkiezing voor het keizerschap aan Karel V verloren had, viel hij eind 1521 Navarra en de Habsburgse Nederlanden binnen. Keizerlijke troepen konden de invasie keren en vielen Noord-Frankrijk binnen, waar zij op hun beurt tot staan werden gebracht. Karel sloot toen een alliantie met de paus en de Engelse koning Hendrik VIII waarna de derde Italiaanse oorlog begon. Tijdens de Slag bij Pavia op 24 februari 1525, Karels verjaardag, wisten de keizerlijke troepen de Franse een zware nederlaag toe te brengen en konden ze zelfs Frans I gevangennemen. Hij werd overgebracht naar Madrid en tekende aldaar in 1526 de Vrede van Madrid, waarbij hij al zijn aanspraken op Milaan, het Koninkrijk Napels, de Franche-Comté, Kroon-Vlaanderen en Artesië opgaf. Zodra hij vrijkwam herriep hij deze concessies echter weer.

Deze overwinning van Karel V leidde tot een tegenreactie waarbij Frankrijk, Clemens VII, Genua, Venetië en Florence zich op 21 mei 1526 met elkaar verbonden in de Liga van Cognac. Hoewel deze in 1528 werd versterkt door een verdrag tussen Frankrijk en Engeland, bleken de leden van de Liga weinig vastberaden.

Begin 1527 vielen Franse troepen Noord-Italië binnen, maar het keizerlijke leger was al jaren niet meer betaald en ging daarom eigenmachtig over tot **de plundering van Rome, op een schaal die sinds de tijd van de Vandalen niet meer was voorgekomen. Deze ramp voltrok zich op 6 mei 1527** en ging de geschiedenis in als de **Sacco di Roma**. De Franse troepen plunderden op hun beurt de stad Pavia en sloegen beleg voor de poorten van Napels. Mede doordat Genua onder leiding van admiraal Andrea Doria overliep naar het keizerlijke kamp, konden de Franse troepen in juni 1529 door de keizerlijke vernietigend verslagen worden.

Hierop sloot Karel V op 3 augustus 1529 opnieuw een vredesverdrag met Frankrijk, de Damesvrede van Kamerijk. Hierin werd vastgelegd dat Karel afzag van zijn aanspraken op het hertogdom Bourgondië en Frans van diens aanspraken op Milaan en Napels. Hiermee was de eenheid van Frankrijk veiliggesteld en was Italië definitief onder keizerlijke c.q. Spaanse overheersing gekomen. Paus Clemens VII werd ten slotte nog verplicht Karel tot Rooms keizer te kronen. Dit zou in 1530 in Bologna plaatsvinden en de laatste keizerkroning door een paus in de geschiedenis zijn.

De gezamenlijke intocht van Frans I en Karel V in Parijs op 1 januari 1540. Fresco in Caprarola

Frans I gaf zich echter niet zo snel gewonnen en ging een samenwerking aan met Karels tegenstanders in Duitsland: de in het Schmalkaldisch Verbond verenigde protestantse rijksvorsten. Toen in 1535 de door Karel met Milaan beleende hertog Francesco II Sforza overleed, rukte Frans weer op richting Noord-Italië en bezette in 1536 de tot het Heilige Roomse Rijk behorende hertogdommen Savoye en Piemonte. Karel wilde aan twee fronten terugslaan en zodoende vielen zijn troepen in het Noorden Picardië binnen en trok hij zelf, net terug van de verovering van Tunis, aan het hoofd van een leger de Provence binnen in een poging Marseille te veroveren. De Fransen pasten toen de tactiek van de verschroeiende aarde toe en

Karels leger moest zich uitgeput terugtrekken. In 1538 sloten beide vorsten een wapenstilstand tijdens een persoonlijke ontmoeting in Aigues-Mortes.

Na deze verzoening reisde Karel V eind 1539, op uitnodiging van Frans I, eerstmaals op vreedzame wijze dwars door Frankrijk heen. Daarbij bezocht hij onder meer de beroemde kastelen langs de Loire en trok hij op **1 januari 1540 samen met zijn Franse gastheer op feestelijke wijze Parijs binnen**, waar te zijner ere grote feesten en banketten plaatsvonden. Eind januari kwam Karel weer in de Nederland aan, om de kwestie rond zijn geboortestad Gent op te lossen.

Het vacante hertogdom Milaan werd op 11 oktober 1540 door Karel V in leen gegeven aan zijn zoon Filips, waardoor het voorlopig definitief met Spanje verbonden werd en enkele decennia later een belangrijk bruggenhoofd kon worden voor de Spaanse troepen richting de opstandige Nederlanden. Frans I zag deze belening als een provocatie en sloot een alliantie een andere machtige vijand van de keizer, de sultan van het Ottomaanse Rijk. Deze alliantie was slechts informeel, maar desondanks werd het als schandig ervaren dat de Franse koning, met de titel "allerchristelijkste koning", een verbond met de als heidens aangemerkte islamitische sultan aanging. Frans wist op deze manier in 1542 de slag bij C risoles te winnen en Karel sloeg wederom terug met een inval in Noord-Frankrijk. Ook deze keer kwamen beiden weer niet verder en sloten op 18 september 1544 de vrede van Cr py.

In het vredesverdrag was een plan opgenomen om de steeds weer oplaaiende oorlogen met Frankrijk definitief te beëindigen door het Franse en het Habsburgse Huis met elkaar te verbinden. Daartoe zou Frans' jongste zoon Karel, hertog van Orléans, ofwel met Ferdinands dochter Anna trouwen, ofwel met Karels dochter Maria. In het eerste geval zou Karel van Orléans dan met Milaan beleend worden, in het tweede geval zelfs met de Nederlanden. Het was aan Karel V om deze keus te maken, maar nog voordat hij een besluit had kunnen nemen, overleed Karel van Orléans op 9 september 1545.

De vrede met Frankrijk zou desondanks nog 7 jaar lang standhouden, mede doordat ook Frans I zelf op 31 maart 1547 overleed. Omdat ondertussen tevens een bestand met de Ottomaanse sultan was gesloten, had Karel V in deze periode de handen vrij om in Duitsland het probleem met de protestanten op te lossen.

In 1551 sloot de nieuwe Franse koning Hendrik II echter een geheim verbond met de protestantse rijksvorsten en bezette als gevolg daarvan de drie tot het Heilige Roomse Rijk behorende bisschopssteden (de Trois- v ch s) Metz, Toul en Verdun. Toen Karel V in de herfst van 1552 met zo'n 35.000 man optrok om Metz terug te veroveren, was daarmee de vijfde, en voor Karel de laatste, oorlog met Frankrijk begonnen. Het beleg van Metz werd een ramp en moest op 1 januari 1553 gestaakt worden. Deze oorlog werd uiteindelijk pas na Karels abdicatie en overlijden beëindigd bij de Vrede van Cateau-Cambrésis van 1559.

Naast de conflicten op Europees niveau moest Karel V ook zijn afzonderlijke landen besturen. Voor de Nederlanden draaide het daarbij vooral om de staatsvorming. In Spanje was de staatsvorming al wat verder voortgeschreden, maar brachten de gebieden in de Nieuwe Wereld heel nieuwe uitdagingen met zich mee. In Duitsland droeg Karel V ten slotte bij aan het begin van staatsvorming, maar wist hij de religieuze eenheid niet te handhaven.

In navolging van zijn Bourgondische voorouders, ging Karel V verder met het omvormen van de Nederlanden tot  en staat. Hiertoe voerde hij een drie-sporenbeleid:

Kaart van de Nederlanden met de Zeventien Provinciën van rond 1550.

Vorming van een territoriale eenheid

Losmaking hiervan uit het Franse en Duitse rijksverband

Interne centralisatie en unificatie

Voor de vorming van een territoriale eenheid voegde Karel V in de loop van zijn regeerperiode de volgende landsheerlijkheden aan zijn oorspronkelijke Bourgondische erflanden toe: Doornik en het Doornikse in 1521, Friesland in 1524, het Neder- en Oversticht in 1528, Artesië in 1529, Groningen en Drenthe in 1536 en Gelre in 1543. Hiermee waren, op het prinsbisdom Luik na, alle grotere Nederlandse gebieden in Karels hand gekomen. Tezamen werden deze wel aangeduid als de Zeventien Provinciën. Karel V voltooide de Nederlandse eenheid met de **Pragmatieke Sanctie van 4 november 1549, die inhield dat de Nederlanden steeds één en onverdeeld overgeërfd zouden worden.**

Over de vraag of deze territoriale uitbreiding doelbewust gepland was, verschillen de meningen.

Enerzijds wordt wel gezegd dat deze afronding slechts de toevallige uitkomst was van Karels reacties op aanvallen van buitenaf[11]. Anderzijds past deze uitbreiding in het streven van Karels Bourgondische voorvaderen naar een nieuw Middenrijk[12].

Deze nieuw verworven gebieden waren op uiteenlopende wijze ondergeschikt aan "buitenlandse" machten. Zo waren Vlaanderen en Artesië lenen van de Franse kroon en behoorden de noordwestelijke gebieden tot de Westfaalse kreits van het Heilige Roomse Rijk. Net zo stapsgewijs als dat hij deze gebieden verworven had, bevrijdde Karel V ze ook uit deze verbanden: **Vlaanderen en Artesië werden in 1529 werd bij de Damesvrede van Kamerijk losgemaakt uit het leenverband met de Franse koning.** Gelre, het Neder- en Oversticht en Groningen werden bij het Verdrag of de Transactie van Augsburg van 26 juni 1548 uit de Westfaalse kreits losgemaakt en bij de Bourgondische Kreits gevoegd, waartoe de andere Bourgondische erflanden van Karel V behoorden. Vervolgens werd bij dezelfde overeenkomst dit nieuwe territoriale geheel onttrokken aan de jurisdictie van het Rijkskamergerecht en de wetgeving van het Heilige Roomse Rijk. Als tegenprestatie hiervoor zou de Bourgondische Kreits hetzelfde bedrag als dat van twee keurvorsten in de rijkslasten bijdragen. **Feitelijk verkregen de Nederlanden hiermee hun onafhankelijkheid.** Alleen de leenbanden van de afzonderlijke gebieden met de keizer bleven intact, maar deze waren in de praktijk van weinig betekenis meer[13].

Voor- en achterzijde van een zilveren Carolusgulden

Mede door deze vergroting van het Nederlandse grondgebied, maar ook door die van de internationale **contacten binnen het wereldrijk van Karel V, groeide de economie van de Nederlanden in snel tempo.** De bloeiende handel leidde tot de opkomst van een commerciële geldmarkt, waarop met name de zogeheten Lombarden actief waren[14]. Op monetair vlak voerde Karel V in 1521 een gulden van 20 stuivers in, zowel als rekeneenheid als in de vorm van een gouden munt, die al gauw de **Carolusgulden** werd genoemd. In 1543 kwam er ook een zilveren Carolusgulden.

Het grootzegel van Karel V

Om de Nederlanden efficiënt te kunnen besturen, reorganiseerde Karel V in 1531 ook de centrale bestuursorganen, die sindsdien in Brussel gevestigd waren. Dit resulteerde in de zogeheten Collaterale Raden. Deze bestonden uit de Raad van State, een adviesorgaan dat was samengesteld uit leden van de hoge adel. Voor het financieel beheer richtte hij de Raad van Financiën op en voor de belangrijkste bestuurlijke zaken was ten slotte de Geheime Raad verantwoordelijk. De al langer bestaande Grote Raad van Mechelen bleef het hoogste college van de rechterlijke macht in de Nederlanden. Als belangrijkste raadsheren golden eerst Jean Carondelet en Lodewijk van Schore en later de Friese jurist Viglius van Aytta. De toenemende invloed van zulke juristen van burgerlijke afkomst wekte irritatie bij de edelen, hetgeen een factor zou worden bij de latere Nederlandse Opstand tegen Filips II.

Na de dood van zijn tante Margaretha van Oostenrijk op 1 december 1530, benoemde Karel V in 1531 zijn zuster Maria van Hongarije tot haar opvolger als landvoogdes van de Nederlanden. Met haar eruditie en daadkrachtigheid waren de Nederlanden in vertrouwde en capabele handen, zodat Karel zich spoedig weer op de problemen in zijn andere rijken kon richten. Maria van Hongarije trad op 25 oktober 1555 tegelijk met haar broer af.

In het kader van de centralisatie besteedde Karel V veel aandacht aan de unificatie van wetgeving en rechterlijke organisatie. Naar het voorbeeld van het Franse Edict van Villers-Cotterêts van 1539 liet hij niet alleen een nieuwe ordonnantie voor de Grote Raad van Mechelen opstellen (die echter pas in 1559 gereed kwam), maar kwam er in 1548 ook voor Duitsland een nieuwe procesorde voor het Reichskammergericht. In 1531 liet Karel V bovendien een opdracht uitgaan tot homologatie van de costumen, het lokale gewoonterecht, een project dat echter in de jaren 1550-'60 voorlopig gestaakt werd^[15]. Wel moest veel stedelijk gewoonterecht al onder Karel V plaatsmaken voor de centrale vorstelijke wetgeving, zoals het hiernavolgende geval laat zien.

Het Spanjaardenkasteel dat Karel V in 1540 liet bouwen om de stad Gent in bedwang te houden

De centralisatie en toenemende belastingdruk onder Karel V had ook weerstand tot gevolg. Het hoogst liep het op toen in 1537 de Vlaamse stad Gent weigerde om in te stemmen met de vorstelijke bede en daarmee feitelijk in opstand kwam tegen de overheid. Landvoogdes Maria van Hongarije kon de zaak niet oplossen en zodoende moest Karel persoonlijk komen om zijn geboortestad in het gareel te brengen. Met de zogeheten Concessio Carolina van 30 april 1540 maakte hij een eind aan de macht van de gilden en strafte de stedelijke regenten door hen blootsvoets in een boetekleed en met een strop rond hun hals vergiffenis voor hun daden te laten vragen. Gentenaars heten daarom nu nog stroppendragers.

Het vervangen van de democratische invloed van de gilden door vorstgetrouwe patricische stadsbesturen, was na de Opstand van de comunidades reeds in Spanje gebeurd en zou na Karels overwinning op het Schmalkaldisch Verbond in 1547 ook in vele Zuid-Duitse steden plaatsvinden. Omdat het protestantisme mede als bedreigend voor de wereldlijke orde werd gezien, paste ook de aanpak van deze ketterij in het proces van staatsvorming. Zodoende werd door Karel V in 1522, naar Spaans voorbeeld, een inquisitieraad bestaande uit twee geestelijken en drie leken ingesteld, met aan het hoofd de Brabantse jurist Frans van der Hulst. Deze laatste werd op 1 juni 1523 door zijn vriend paus Adrianus VI aangesteld als algemeen inquisiteur. Vanwege zijn onbekwaamheid werd hij echter al in

1524 afgezet en vervangen door 3 pauselijke inquisiteurs. Ook de aanstelling van speciale raadsheren in de provinciale justitieraden konden niet verhinderen dat de aanhang van het protestantisme in de Nederlanden langzaam maar zeker toenam.

Nadat Karel V in 1547 de Duitse protestantse vorsten had overwonnen, trad hij ook in de Nederlanden steeds strenger op. Zo vaardigde hij in 1550 het beruchte Bloedplakkaat uit, waarmee werd het verspreiden en bezitten van ketters materiaal, het bijwonen van ketterse bijeenkomsten, het prediken van ketterij en het huisvesten van ketters met de dood bestraft werd. Om ketterij efficiënter te kunnen bestrijden, maar ook de misstanden in de Rooms-katholieke Kerk zelf aan te pakken, werd bovendien in Rome onderhandeld over een kerkelijke herindeling van de bisdommen. Deze zou in 1559 onder Filips II worden doorgevoerd en toonde de toenemende invloed van de vorst op de kerkelijke aangelegenheden.

[bewerken]Spanje en de Nieuwe Wereld

Nadat Karel zich op zijn eerste reis naar Spanje in 1517 als de nieuwe koning had laten huldigen, vertrok hij in mei 1520 weer naar Duitsland, om zich daar tot Rooms-Duits koning te laten kronen. Vrijwel direct na zijn vertrek brak de opstand van de Comunidades uit, waarbij de stedelijke burgerij invloed op het bestuur wilde heroveren op de adel. Adellijke troepen wisten de opstanden in 1521 neer te slaan. Hiermee was de macht van de steden gebroken en zou Spanje een monarchistisch, adellijk en agrarisch karakter krijgen[16].

Handtekening van Karel V als koning van Spanje (Yo el rey) op een document uit 1544

Vanaf 1523 kon vervolgens het centrale bestuur van Spanje gereorganiseerd worden. Hierbij werden meerdere gespecialiseerde bestuursraden (consejeros) gevormd, als voorlopers van latere ministeries. Naast de reeds bestaande Raden voor Castilië, voor Aragon, Napels en Sicilië, de Inquisitie, de Orden, de Kruistochten en de Consejo de Cámara, richtte Karel V in 1523 de Raad van State en de Raad voor de Financiën en in 1524 de Raad voor de Oorlog en de Raad voor de Indiën op. Deze bestuursstructuur zou het voorbeeld worden voor de Collaterale Raden die hij in 1531 in de Nederlanden instelde.

Ondertussen hadden in de jaren 1519-1521 Spaanse conquistadores aan de andere kant van de wereld het rijk van de Azteken veroverd. Deze nieuw ontdekte landen werden aangeduid als de Nieuwe Wereld, maar werden formeel De Indiën genoemd. Met name deze overzeese gebieden zouden het rijk van Karel V de faam geven van het rijk waar de zon nooit onder gaat.

Om deze enorme gebieden met hun grote rijkdommen te besturen en voor anarchie te behoeden, richtte Karel V in 1524 de Raad voor de Indiën op. Het veroverde gebied werd vervolgens in 1535 verheven tot het vice-koninkrijk Nieuw Spanje. In 1532 werd bovendien het Incarijk in Zuid-Amerika veroverd en dit werd in 1540 het vice-koninkrijk Peru. Hiermee kregen deze verre koloniën formeel eenzelfde status als andere onderdelen van de Spaanse kroon, zoals het vice-koninkrijk Napels.

Conquistador Pedro de Valdivia sticht Santiago de Chile in 1541

In de praktijk deden zich in deze Amerikaanse gebieden echter talloze misstanden voor. Met name de mishandelingen van de oorspronkelijke Indiaanse bevolking werden door de dominicaner priester Bartolomé de Las Casas onder de aandacht van de Spaanse regering gebracht. Karel V vaardigde daarop

in 1542 de Nieuwe Wetten uit, waarbij slavernij van indianen werd verboden en de conquistadores verplicht werden om rekening te houden met het welzijn van de indianen.

De veroverde gebieden bleken rijk aan delfstoffen. Zo werden in het huidige Bolivia zilvermijnen gevonden nabij de stad Potosí, die in april 1545 door Juan de Villaruel gesticht was onder de naam Villa Imperial de Carlos V. In 1548 werd ook in het huidige Mexico nabij Zacatecas een rijke zilverader gevonden. Het zilvererts uit beide plaatsen werd al snel op grote schaal ontgonnen en gemunt om vervolgens door de zilvervloot naar Spanje te worden verscheept. Dit zou een belangrijke impuls geven aan de Spaanse economie, hoewel een groot deel ervan ook opging aan Karels vrijwel constante oorlogsvoeringen.

Van 1522 tot 1529 was Karel vrijwel permanent in Spanje, maar tijdens de tweede helft van zijn regeerperiode (1530-1555) waren zijn verblijven in Spanje van kortere duur. Hij liet het regentschap over de Spaanse koninkrijken toen eerst over aan zijn vrouw Isabella en na haar dood in 1539 aan zijn oudste zoon Filips, die hem in 1556 ook zou opvolgen als koning Filips II. In de praktijk werd de Spaanse regering tot midden de jaren 1540 grotendeels gecoördineerd door de invloedrijke topambtenaar Francisco de los Cobos[17].

[bewerken]Duitsland en de Reformatie

Als kerngebied van het Heilige Roomse Rijk was Duitsland voor Karel V één van zijn vele rijken. Anders dan in zijn erflanden bezat hij hier ook weinig concrete machtsmiddelen. Voor zijn politieke doelstellingen was hij daarom hoofdzakelijk aangewezen op de steun van de rijksvorsten. Sinds het eind van de 15e eeuw begonnen dezen zich echter te organiseren in de Rijksdag, om zo sterker te staan tegenover de koning/keizer. Karel V zocht als alternatief de steun van de kleinere rijksgraven, -heren en -ridders, die hij in een bond probeerde te verenigen. Dit naar het voorbeeld van de succesvolle Zwabische Bond, die van 1488-1533 een belangrijke pijler van de keizerlijke macht in met name Zuidwest-Duitsland was[18].

Voor keizer Karel V was de versterking van zijn positie als Duits koning om meerdere redenen van belang: Ten eerste om de positie van zijn Nederlandse erflanden juridisch te kunnen versterken en ze staatkundig gezien te onttrekken aan het Duitse staatsvormingsproces.

Ten tweede om meer invloed hebben op de keuze van zijn opvolger als keizer, aangezien dit ambt de belangrijkste legitimatie was voor de internationale politiek van het huis Habsburg.

Ten derde om de religieuze eenheid van het rijk te herstellen, aangezien met de protestantse afwijzing van het pausschap ook de legitimatie voor de universele taken van het keizerschap wegviel.

Met de reformatie werd Karel al direct op zijn eerste reis naar Duitsland in 1519 geconfronteerd. De protesten van de augustijner monnik Maarten Luther tegen de rooms-katholieke Kerk en het pausschap kon de zeer katholieke Karel niet zomaar tolereren, temeer daarmee zijn door de paus verleende keizerlijke gezag werd ondergraven. In de hoop hem tot een herroeping van zijn stellingen te kunnen bewegen, kreeg Luther een vrijeleide om in april 1521 ter verhoor te verschijnen op de Rijksdag van Worms.

Philipp Melanchthon leest de Augsburgse Confessie voor aan Karel V op de Rijksdag van Augsburg (1530) Daar verklaarde hij echter niets van zijn stellingen te willen herzien. Volgens de legende deed hij dit met de woorden "Hier sta ik, ik kan niet anders". In een eigenhandig geschreven antwoord liet Karel V

vervolgens weten dat dit onacceptabel was. Luther werd toen op 26 mei 1521 met het Edict van Worms in de Rijksban geslagen, maar keurvorst Frederik III van Saksen verleende hem onderdak op de Wartburg te Eisenach. Karel V was toen al weer uit Duitsland vertrokken om pas weer in 1530 terug te keren. In de tussentijd waren vele Duitse vorsten naar het protestantisme overgaan.

In 1530 probeerde de keizer op de Rijksdag van Augsburg de christelijke eenheid te herstellen door te wijzen op het Ottomaanse gevaar. Mogelijk beïnvloed door Erasmus, maar ook heel pragmatisch was hij bereid tot concessies aan de protestanten. De Augsburgse Confessie, de geloofsbelijdenis die Melanchthon de Rijksdag voorlegde, werd echter verworpen.

Op deze zelfde rijksdag werd besloten tot de invoering van de naar Karel V genoemde Constitutio Criminalis Carolina (CCC), die tijdens de volgende rijksdag te Regensburg op 27 juli 1532 werd geratificeerd. De Carolina geldt als het eerste Duitse strafwetboek en omvat als zodanig zowel materieel strafrecht als strafprocesrecht. Met name bij dat laatste werden vele moderne strafrechtsbeginselen ingevoerd, zoals het schuldbeginsel, de inquisitoire procesgang en een verplichte bewijsvoering.

Ondertussen hadden de protestantse rijksvorsten zich in 1531 verenigd in het Schmalkaldisch Verbond onder leiding van landgraaf Filips I van Hessen en Johan Frederik van Saksen. Rond 1540 maakte een groot deel van de rijksvorsten deel uit van dit verbond. Karel V streefde nog steeds naar een verzoening tussen beide groepen en riep verschillende Rijksdagen bijeen om het conflict op te lossen. Ook de Rijksdag te Regensburg van 1541 slaagde er niet in de eenheid te herstellen. Wel had Karel V de paus zover gekregen dat deze in 1545 het Concilie van Trente opende. De keizer verwachtte dat dit concilie tot hervormingen zou besluiten, opdat de protestanten weer naar de rooms-katholieke Kerk zouden terugkeren. Het tegendeel gebeurde: dit Concilie zou het begin zijn van de Contrareformatie.

Ruiterportret van Karel V na de Slag bij Mühlberg. Schilderij door Titiaan uit 1547.

Het Schmalkaldisch Verbond verklaarde zich dan ook bereid de bepalingen van het Concilie van Trente met geweld te bestrijden. Daarop trok Karel V tegen hen ten strijde in de Schmalkaldische Oorlog (1546-1547) en behaalde in de slag Slag bij Mühlberg een overwinning op de protestanten. Hij was mild voor de overwonnenen, slechts hun leiders werden op een fatsoenlijke manier gevangengezet. Karel was nu op het toppunt van zijn macht en dit probeerde hij op de volgende rijksdag van Augsburg (1547-1548) te verzilveren. Aanvankelijk wilde hij een rijksbond met loyale vorsten afsluiten, maar dit stuitte op tegenstand van zijn zuster Maria van Hongarije als landvoogdes van de Nederlanden. Zo'n bond zou immers voornamelijk het Duitse koningschap ten goede komen. Daarom werd uiteindelijk besloten tot de bijna volledige verzelfstandiging van de Nederlanden middels de Transactie van Augsburg van 26 juni 1548. Dat was een belangrijke versterking van de dynastieke positie van het huis Habsburg.

Om in afwachting van definitieve besluiten van het Concilie de protestanten voorlopig tevreden te stellen had Karel V kort daarvoor het Augsburgse Interim uitgevaardigd. Dit was een tamelijk eigenmachtige mengeling van concessies, waarmee hij enerzijds de protestanten opdroeg om het traditionele katholieke geloof, de katholieke gebruiken en de zeven sacramenten opnieuw te aanvaarden, maar hij anderzijds protestantse geestelijken toestond om te trouwen en leken om de Heilige Communie onder beide gedaanten te ontvangen.

In de herfst van 1551 sloten protestantse rijksvorsten echter weer een geheim verbond (het Verdrag van Chambord) met de Franse koning Hendrik II, waarbij zij geld en steun zouden krijgen in ruil voor de

overdracht van Kamerijk en de drie bisschopssteden (de Trois-Évêchés) Metz, Toul en Verdun aan Frankrijk. Onder leiding van Maurits van Saksen trokken de vorstelijke troepen op naar Innsbruck, waar Karel op dat moment verbleef. Ternauwernood wist hij aan een gevangenneming te ontkomen. Terwijl zijn broer Ferdinand op 2 augustus 1552 bij het Verdrag van Passau vrede met de protestantse vorsten wist te sluiten, trok Karel met een legermacht op naar Metz, om die stad terug te veroveren op Frankrijk. Op 1 januari 1553 moest hij het slopende beleg staken.

Nadat hij naar Brussel was teruggekeerd, probeerde Karel V in de loop van 1553 de Duitse vorsten nog te bewegen om zijn zoon Filips tot rooms-koning en toekomstig keizer te kiezen, wanneer zijn broer Ferdinand eenmaal keizer zou zijn. Dit in een laatste poging om het gezag van het keizerschap verbonden te houden met de macht van de Spaanse en Nederlandse erflanden. Door dit plan, de "Spaanse Successie" genaamd, zagen de Duitse vorsten hun vrijheid (Libertät) wederom bedreigd door een absolute en universele monarchie (Monarchia Universalis) onder een veel te katholieke en Spaanse Filips en wezen het voorstel dan ook resoluut van de hand.

De religieuze en politieke strijd kwam hierna voorlopig ten einde op de rijksdag van Augsburg van 1555, waar Ferdinand, zonder toestemming van zijn broer, met de protestantse vorsten de Godsdienstvrede van Augsburg sloot. Deze regeling hield in dat de rijksvorsten voortaan vrij waren om de religie van hun keuze op te leggen aan hun onderdanen: cuius regio, eius religio. De onderdanen kregen dus geen individuele godsdienstvrijheid.

[bewerken]Troonsafstand en laatste jaren

Allegorie op de troonsafstand van Karel V. Schilderij door Frans Francken II uit 1620.

Karel V zag de Godsdienstvrede van Augsburg als een persoonlijke nederlaag. Teleurgesteld en uitgeput door het vrijwel permanente rondreizen, deed hij op 25 oktober 1555 in Brussel troonsafstand. Dit was een voor die tijd zeer ongewone en opzienbarende daad. Voor deze plechtigheid in de Aula Magna van het Paleis op de Koudenberg waren vertegenwoordigers van alle Zeventien Provinciën, leden van de regeringsorganen en de ridders van het Gulden Vlies bijeengekomen.

In een ontroerende rede verhaalde de oude keizer, steunend op de jonge Willem van Oranje, hoe hij steeds had gestreefd "om voor het welzijn van Duitsland en de andere rijken te zorgen, om voor de vrede en de eenheid van het hele christendom te zorgen en om krachten tegen de Turken aan te wenden". Terugblikkend op zijn leven, eindigde hij met: "ik weet, dat ik vele fouten begaan heb, grote fouten, niet in het minst wegens mijn jeugd, dan wegens menselijk dwalen en wegens mijn passies, en uiteindelijk door mijn vermoeidheid. Maar niemand heb ik bewust onrecht aangedaan, wie ook. Indien er dan toch nog onrecht was, gebeurde het buiten mijn weten en enkel door onvermogen: ik betreur dit openbaar en smeeke eenieder, die ik gekrenkt zou hebben, om vergiffenis".

Vervolgens droeg Karel V zijn Nederlandse gebieden over aan zijn zoon Filips, aan wie hij in aparte ceremonies op 16 januari 1556 de Spaanse koninkrijken en op 10 juni ook de Franche-Comté overdroeg. Op 5-7 september 1556 droeg Karel ten slotte de rechten van het keizerschap over aan zijn broer en latere keizer Ferdinand I. Deze eenzijdige machtsoverdracht zou door de keurvorsten echter pas op 14 maart 1558 erkend worden. Hiermee werd zowel Karels wereldrijk als het huis Habsburg gesplitst in een Spaanse en een Oostenrijkse tak.

Ondertussen was Karel V uit Brussel vertrokken, deed nog eenmaal zijn geboortestad Gent aan en ging op 15 september 1556 in Vlissingen aan boord van het schip dat hem naar Spanje bracht. Daar aangekomen reisde hij eerst naar Jarandilla de la Vera, waar hij verbleef in afwachting van een riante villa die hij liet bouwen tegen de zijmuur van het klooster van San Jerónimo de Yuste nabij Cuacos de Yuste, een klein plaatsje aan de voet van de Sierra de Gredos in Extremadura. Daar wilde hij zijn laatste jaren doorbrengen, mogelijk geïnspireerd door het leven van de Romeinse keizer Diocletianus, die zich op het einde ook terugtrok als kluizenaar en zich bezighield met tuinieren. Karel V had in Yuste de beschikking over enkele comfortabel ingerichte kamers en vanuit zijn bed had hij, via een speciaal aangebracht venster, uitzicht op het altaar van de kloosterkerk.

Villa van Karel V naast het klooster van Yuste

In zijn laatste maanden had Karel V gezelschap van zijn bastaardzoontje, Don Juan van Oostenrijk, de latere landvoogd van de Nederlanden. Hij bracht zijn tijd voornamelijk door met mijmeren en vissen vanaf het balkon van zijn werkkamer. Ook hield hij zich bezig met zijn verzameling uurwerken, waaronder enkele van de befaamde Italiaanse klokkenmaker Gianello Torriani, die ook enkele bewegende metalen objecten voor hem had gemaakt. Daarnaast liet Karel zich nog wel op de hoogte houden van de politieke actualiteit.

Keizer Karel V overleed in zijn villa op 21 september 1558. Twee dagen later werd zijn stoffelijk overschot bijgezet in een crypte onder het altaar van de kloosterkerk, waar hij nog geen maand eerder al zijn eigen uitvaartmis had laten opdragen. Na zijn overlijden werden overal in zijn rijken herdenkingsmissen voor hem opgedragen, tot in Mexico, Cuzco en Peru aan toe[19]. Nadat zijn zoon Filips II buiten Madrid het klooster van San Lorenzo de El Escorial had laten bouwen, liet hij op 14 januari 1573 de stoffelijke resten van zijn vader hiernaartoe overbrengen. Op 11 mei 1664 werden ze ten slotte bijgezet in het nieuwe koninklijke pantheon onder het hoofdaltaar, waar zij thans liggen te midden van de stoffelijke resten van zijn nakomelingen en zijn opvolgers op de Spaanse troon[20].

[bewerken]Karel V in kunst en literatuur

Na een regeringsperiode van 40 jaar over een groot deel van Europa, werd keizer Karel V de meest afgebeelde persoon van de 16e eeuw[21]. Talloze schilderijen van hem zijn dan ook te zien in musea over de gehele wereld en zijn wapen, embleem en motto prijkt, van Nederland tot Zuid-Italië en van Oostenrijk tot Zuid-Spanje, in vele gevallen nog steeds op uiteenlopende gebouwen. Maar Karel V heeft ook erg tot de verbeelding van schrijvers en van het gewone volk gesproken en dat maakt hem tevens tot één van de meestbesproken historische figuren.

Omdat Karel V vrijwel steeds rondreisde, heeft hij geen groot stempel op één bepaalde residentie gedrukt. Zijn mecenaat bleef daardoor beperkt tot kleinere bouwwerken, zoals de hofkapel van het in 1731 afgebrande Paleis op de Koudenberg in Brussel, de grote gebrandschilderde glazen met afbeeldingen van hem en zijn familie in de Sint-Goedelekerk aldaar, of verplaatsbare kunstwerken zoals wandtapijten, meubels en edelsmeedwerk. Wel werden daarvoor steeds de beste kunstenaars aangetrokken.

Eveneens mobiel was de Capilla Flamenca, die Karel V in 1515 oprichtte. Deze hofkapel bestond, naast de nodige geestelijken, uit enkele tientallen van de beste zangers en muzikanten van zijn tijd. Ter

verzorging en opluistering van de liturgische eredienst reisde deze kapel als onderdeel van de keizerlijke hofhouding met Karel V mee. Na zijn troonsafstand werd de Capilla Flamenca overgenomen door zijn zoon Filips II.

Het Paleis van Karel V in Granada

Het meest indrukwekkende monument dat hij heeft nagelaten is echter ook het minst bekende: het is het Paleis van Karel V, niet in één van de hoofdsteden van zijn rijk, maar in het afgelegen Granada, om precies te zijn middenin het Moorse paleizen- en tuinencomplex van het Alhambra, waarvan delen moesten worden afgebroken om plaats te maken voor de nieuwbouw. Karel V gaf de opdracht tot de bouw van dit paleis toen hij op zijn huwelijksreis in 1527 in het Alhambra verbleef. Het zou een enorm gebouw in renaissance-stijl worden, dat met zijn bijzondere ontwerp en rijke symboliek een unieke bouwkundige uitbeelding van Karels opvattingen van het universele keizerschap vormt. Even symbolisch is het feit dat dit paleis, nadat er tientallen jaren aan gewerkt was, uiteindelijk nooit werd voltooid[22]. In Córdoba, eveneens in Andalucía, wilde Karel V de eeuwenoude moskee laten afbreken om er een enorme kathedraal voor in te plaats te bouwen. Toen een deel van het middenschip, opgericht in het midden van de moskee met gebruikmaking van het sloopmateriaal, voltooid was liet hij echter de verdere bouwwerkzaamheden staken.

Karel V met baard om zijn Habsburgse kin te bedekken en hond. Schilderij door Jakob Seisenegger uit 1532

Als voornaamste vorst van zijn tijd werd Karel V door talrijke bekende schilders vereeuwigd. De meest beroemde schilderijen van Karel V zijn echter gemaakt door één van de grootste schilders van de 16e eeuw: Tiziano Vecelli, beter bekend als Titiaan. Karel leerde hem kennen in 1532 en benoemde hem tot zijn hofschilder voor diens kopie van een schilderij door Jakob Seisenegger. Met dit portret, waarop Karel V met een hond was afgebeeld, introduceerde Seisenegger het genre van de staatsieportretten waarop de vorst ten voeten uit is afgebeeld.

Titiaan verbleef van 1548-1551 aan het keizerlijke hof en schilderde portretten van Karel en zijn familie. In 1550 of 1551 kreeg hij bovendien de opdracht van de keizer om volgens diens exacte aanwijzingen een bijzonder altaarstuk te schilderen, La Gloria, waarop Karel, slechts gekleed in een doodshemd en in gezelschap van enkele familieleden, in aanbidding neerknielt voor de Heilige Drie-eenheid. Opmerkelijk aan dit schilderij is dat de zeer katholieke Karel zich hier niet liet afbeelden in een laat-middeleeuwse hemel vol katholieke heiligen, maar te midden van hoofdzakelijk oud-testamentische figuren, een voorstelling die daarmee dus ook heel protestants is[23]. Dit schilderij kwam boven het altaar van het klooster van Yuste te hangen, recht boven de crypte waar de overleden keizer zijn eerste rustplaats kreeg.

La Gloria. Schilderij door Titiaan uit 1554

Karel V komt in veel Vlaamse volksverhalen terug als een goedaardige en dappere vorst, dit in tegenstelling tot hoe over zijn opvolgers en dan met name zijn zoon Filips gedacht werd. Talrijke korte

verhalen, anekdotes en citaten zijn verzameld in *De heerelycke ende vrolycke daeden van Keyser Carel den V*, dat in 1674 werd uitgegeven door Joan de Grieck. Hierin wordt de keizer voorgesteld als een nobele christelijke monarch met veel humor. In *La Légende de Ulenspiegel* van Charles de Coster uit 1867 wordt Karel echter naar de hel verwezen, als straf voor de misdaden van de door hem ingevoerde inquisitie.

In één van de bekendste volksverhalen wordt verteld hoe de keizer op een dag een bezoek zou hebben gebracht hebben aan de stad Oudenaarde. De wachter in de toren, die de stad op de hoogte moest brengen van zijn komst, had zich echter stomdronken gezopen en zodoende kwam de keizer aan op een leeg marktplein. Karel kon er om lachen en zou de stad verplicht hebben om vanaf toen een bril in zijn wapenschild te dragen. In werkelijkheid staat de bril voor het gotische teken 'A'.

Een typerend verhaal uit de laatste maanden van Karels leven vertelt over hoe hij afscheid neemt van een kennis, Selius. De oude keizer vraagt zijn dienaars om Selius uitgeleide te doen, maar niemand reageert. Uiteindelijk begeleidt de vorst zijn gast dan maar zelf naar buiten en zegt tegen hem dat vroeger zoveel mensen hem dienden, maar dat nu zelfs zijn personeel niet meer naar hem wil luisteren. [bewerken]Ter herdenking van Karel V

In Jarandilla de la Vera, waar Karel verbleef in afwachting van de oplevering van zijn villa naast het klooster van Yuste, wordt jaarlijks half maart zijn laatste tocht herdacht met een optocht in middeleeuwse klederdracht over de naar hem vernoemde wandelroute Ruta del Emperador. Het klooster van Yuste met de keizerlijke vertrekken zijn voor het publiek te bezichtigen. Hier is onder meer ook de draagwieg te bezichtigen, waarmee Karel zich na zijn aankomst in Spanje hierheen liet dragen. Tevens is er in Yuste een Europees Centrum opgericht dat de Karel-V-prijs voor Europese Integratie uitreikt. Deze prijs werd onder anderen verleend aan de Franse politicus Jacques Delors, de Belgische oud-premier Wilfried Martens, voormalig sovjetpoliticus Michail Gorbatsjov en oud-bondskanselier Helmut Kohl.

In Karels geboortestad Gent bestaat sinds 1970 de Stichting Keizer Karel Gent met als belangrijkste doelstelling het bevorderen van studies en van historische, culturele en artistieke manifestaties die betrekking hebben op de periode van de regeringen van Keizer Karel.

De 500e geboortedag van keizer Karel V werd in het jaar 2000 in al zijn vroegere landen herdacht met vele activiteiten, publicaties, herdenkingspostzegels e.d. Er waren grote tentoonstellingen in Gent, Bonn, Wenen en Toledo. Deze laatste vormde de afsluiting van het herdenkingsjaar en werd daarom geopend door koning Juan Carlos I van Spanje (die trouwens een afstammeling is van Karel V), in aanwezigheid van koning Albert II van België, koningin Beatrix der Nederlanden en prinses Marie Astrid van Luxemburg. Opmerkelijk was dat de toenmalige premier Wim Kok voorafgaand bij de kleine christelijke partijen heeft geïnformeerd of zij bezwaar hadden tegen Nederlandse deelname aan deze bijeenkomst. Dit vanwege Karels strijd tegen de protestanten[24].

In 2005 eindigde Karel V op nr. 21 in de Vlaamse versie van *De Grootste Belg* en in 2006 werd hij opgenomen in de canon van Nederland van de commissie-Van Oostrom.

[bewerken]Trivia

Dat Karel V als fervent bierliefhebber bekend stond wordt in Vlaanderen herdacht met de biermerken Keizer Karel en Carolus. Keizer Karel nam ook Vlaamse bierbrouwers mee naar Spanje om daar voor hem

een bier te brouwen. Dit wordt inmiddels door Heineken Spanje volgens eigen zeggen naar oud Vlaams recept gebrouwen en als abdijbier verkocht onder de naam Llegado de Yuste (Aangekomen in Cuacos de Yuste).

In Mexico is Carlos V sinds de jaren 50 van de 20e eeuw ook de merknaam van een populaire chocoladereep, die wordt verkocht onder het motto El Rey de los Chocolates of The King of Chocolates. In de plaats Olen is Karel V bekend van het volksverhaal over de pot met drie oren, dat onder meer in 1994 is verwerkt in het stripalbum De pottenproever uit de reeks Suske en Wiske.

[bewerken]Externe links

GRAAF VAN EGMONT

Lamoraal I van Gavere, Graaf van Egmont (ook: Egmond) (Elzele, 18 november 1522 - Brussel, 5 juni 1568) was een generaal en staatsman in de Zeventien Provinciën vlak voor het begin van de Tachtigjarige Oorlog.

Inhoud [verbergen]

1 Levensloop

1.1 Huwelijk en kinderen

1.2 Opstand

2 Literatuur

3 Beijerland

4 Trivia

5 Externe link

[bewerken]Levensloop

Lamoraal werd geboren op het kasteel La Hamaide in Henegouwen. Hij was de vierde graaf van Egmont, elfde vrijheer van Purmerend, Purmerland en Ilpendam, heer van Hoog- en Aartswoud(e), Baer, Fiennes, Zottegem, Armentières en Auxy en (sinds 1553) de eerste prins van Gavere. Hij stamde uit een van de rijkste en invloedrijkste families in de Nederlanden, voortgekomen uit de 'advocati' (= voogden) van de abdij van Egmond, die nabij het kasteel stond.

Hij was de zoon van Jan IV van Egmont en Françoise van Luxemburg. In 1528 overleed zijn vader. Al tijdens zijn jeugd kreeg hij een militaire opleiding in Spanje.

[bewerken]Huwelijk en kinderen

Aan het eind van de 3e Gelderse successieoorlog, in 1543, verwoestte een Habsburgse strijdmacht onder leiding van Lamoraal van Egmont de toen Gelderse en nu Duitse stad Düren. Door de stad in brand te laten steken en inwoners voor een belangrijk deel te laten vermoorden stelde hij een voorbeeld. Hij was in zoverre succesvol dat de andere Gelderse steden zich overgaven en er zo een einde aan deze oorlog kwam.

Hij huwde op 8 mei 1544 met Sabina van Beieren (1528-1578), dochter van Johan II van Palts-Simmern en Beatrix van Baden, waarmee hij zijn rijkdom nog verder vergrootte. Met Sabina kreeg hij 12 kinderen. Zijn jongste kind heeft hij nooit gezien; toen dat geboren werd, zat hij al opgesloten en alle brieven werden ongeopend teruggestuurd.

Egmont was sinds 1544 ridder van het Gulden Vlies. Hij nam dienst in het Spaanse leger en versloeg de Fransen achtereenvolgens in Saint-Quentin (1557) en Grevelingen (1558). Na deze veldslagen stond hij in

zo'n hoog aanzien bij de Spaanse koning, dat hij namens de koning naar Engeland vertrok om de hand van de Engelse koningin Elizabeth I te vragen voor Filips II. Als beloning voor zijn trouw werd Egmont in 1559 benoemd tot stadhouder van Vlaanderen en Artesië.

Als edelman maakte Egmont deel uit van de Raad van State. Samen met Willem van Oranje en de graaf van Horne (Driemanschap of Ligue der Groten, 1562) verzette hij zich tegen kardinaal Antoine Perrenot Granvelle, bisschop van Atrecht, die de inquisitie invoerde in Vlaanderen. In een brief aan Filips II (11 maart 1563) bood het Driemanschap hun ontslag aan als Granvelle niet zou vertrekken. Na het vertrek van Granvelle in 1564 verzoende Egmont zich opnieuw met de koning. Op aandringen van de Raad van State vertrok Egmont in 1565 naar Spanje om Filips II de verlangens van de hoge adel over te brengen (Brieven uit het bos van Segovia). Tevens lichtte hij, samen met de Graaf van Megen, de landvoogdes Margaretha in over het Compromis.

[bewerken]Opstand

Origineel, gietijzeren standbeeld van Egmont

Bronzen kopie op de markt van Zottegem

Wapen van Lamoraal van Egmont

Egmont en Horne, Brussel

Kort daarna brak de Beeldenstorm (10 augustus 1566) uit en werd het verzet tegen de Spaanse overheersing in de Nederlanden groter. Als overtuigd katholiek keurde Egmont de Beeldenstorm ten zeerste af en hij zwoer andermaal trouw aan de Spaanse koning.

Na de Beeldenstorm stuurde Filips II de hertog van Alva naar de Nederlanden om orde op zaken te stellen. Willem van Oranje ontvluchtte hierop Brussel; Egmont en Horne besloten niet te vluchten. Vrijwel direct na zijn aankomst liet Alva de graaf van Egmont, zijn secretaris Jan van Casembroot en de graaf van Horne onder een vals voorwendsel - Alva had een overleg aangekondigd om bij een maaltijd over de situatie te praten - arresteren (9 september 1567). Direct na hun arrestatie werden ze naar Gent overgebracht en in het kasteel opgesloten.

Egmont beriep zich vruchteloos op zijn voorrechten als ridder van de Orde van het Gulden Vlies.

Ondanks de vele pogingen om zijn onschuld te bewijzen, werd hij wegens hoogverraad in december voor de Raad van Beroerten gebracht. Hoewel Egmont tot het einde toe katholiek bleef en trouw bleef aan de Spaanse koning, werd hij samen met Van Horne op last van Alva ter dood veroordeeld.

Willem van Oranje trok zijn lessen uit de situatie en werd als Willem de Zwijger de spil van het verzet tegen de koning. Toenadering kwam er met de Unie van Brussel, maar toen de Franstalige gewesten zich min of meer achter de koning schaarden met de Unie van Atrecht ten koste van de eenheid van de Nederlanden (waarbij de Nederlandstalige Nederlanden zich verenigden in de Unie van Utrecht), was het

hek van de dam, en koos het verzet rond Willem van Oranje voor een oplossing buiten de Spaanse context: de onafhankelijkheid van de Republiek der Verenigde Nederlanden.

Egmont en Horne werden in 1567 en 1568 opgesloten in het Spanjaardenkasteel te Gent. Op 5 juni 1568 werden de edellieden op de Grote Markt van Brussel onthoofd. Hun dood leidde tot grote protesten in de Nederlanden en heeft bijgedragen aan het openlijke verzet tegen de Spanjaarden.

Het gebalsemde lichaam van de Graaf van Egmont ligt, samen met zijn vrouw Sabina (overl. 1578), begraven in de crypte van de Onze-Lieve-Vrouw-Tenhemelopneming kerk te Zottegem. De harten van zijn oudere broer Karel († 1541) en hun oudste zoon Filips († 1590) liggen met zijn hart in een bronzen koffer.

Het standbeeld van beide graven staat op de Zavel in Brussel. Op de markt van Zottegem staat een bronzen standbeeld van Lamoraal van Egmont. Het is een kopie van originele gietijzeren beeld dat in 1968 naar het Egmontpark verhuisde.

Egmont was tevens een tijdlang eigenaar van het kasteel van Gaasbeek (1565 - 1568). In Zottegem is het sterk verbouwde, eertijds omgrachte Egmontkasteel sinds 1964 een beschermd monument. Het gebouw doet nu dienst als openbare bibliotheek en in de ridderzaal worden burgerlijke huwelijksceremonies voltrokken.

[bewerken]Literatuur

2005, De bastaard van Brussel - Simone van der Vlugt (roman: hij is de vader van het hoofdpersonage)

1968, Lamoraal van Egmont in de geschiedenis, literatuur, beeldende kunst en legende - H. van Nuffel

1961, Lamoraal van Egmond - P.B. de Troeyer

1943, Lamoral d'Egmont 1523-1568 - R. Avermaete

[bewerken]Beijerland

In 1557 was Egmont begonnen met de bedijking van het gebied aan de Oude Maas, dat naar zijn vrouw, Sabina van Beieren, Beierland werd genoemd.

[bewerken]Trivia

Toen Willem de Zwijger voor Alva vluchtte, nam Egmont volgens de overlevering afscheid met de woorden "Vaarwel, Prins zonder land". Oranje antwoordde: "Vaarwel, Graaf zonder hoofd." Deze overlevering is vermoedelijk afkomstig van Charles de Coster, de woorden komen voor in de Uilenspiegel.

Hij is vereeuwigd in een toneelstuk door Goethe (genaamd Egmont, 1788). Beethoven schreef toneelmuziek bij dit drama (1810), waarvan de 'Egmont-ouverture' nog vaak gespeeld wordt.

GRAAF HORNE

Filips II van Montmorency (mogelijk op het Kasteel van Ooidonk te Deinze, in Oost-Vlaanderen, 1524 - Brussel, 5 juni 1568), beter bekend als graaf (van) Horne en met minder recht ook als graaf van Hoorn[2], was een krijgs- en staatsman in de Zuidelijke Nederlanden vlak voor het begin van de Tachtigjarige Oorlog. Sommige bronnen spreken overigens van 1518 als geboortejaar.

Inhoud [verbergen]

1 Naam

2 Levensloop

2.1 Opstand

3 Literatuur

4 Voetnoten

5 Externe links

[bewerken]Naam

"Horne" of "Hoorne" verwijst naar zijn leen, het graafschap Horn. Dit was een graafschap, met als bestuursstad Weert, waar hij ook begraven is. Zijn grafsteen is nog steeds te bekijken in de Sint-Martinuskerk in Weert. Met de stad Hoorn (Noord-Holland) had de graaf niets te maken.

[bewerken]Levensloop

Filips van Montmorency-Nivelle, graaf van Horne, was de zoon van Jozef van Montmorency, graaf van Nevele. Zijn moeder Anna van Egmont, hertrouwde met Jan (1480-1540), graaf van Horne, die zijn stiefzoon aldus het graafschap Horne en de heerlijkheden Heusden, Altena en Weert naliet. In 1546 trouwde hij met Walburgis van Nieuwenaar. Filips was page, later kamerheer aan het hof van keizer Karel V.

Het leven van de graaf van Horne vertoont grote overeenkomsten met dat van zijn vriend graaf Lamoraal van Egmont, met wie hij uiteindelijk zou sterven.

Graaf Horne was oorspronkelijk legeraanvoerder van het Spaanse leger. Hij werd in 1555 stadhouder (legeraanvoerder) van Gelre en in 1556 ridder van het Gulden Vlies. In 1558 volgde hij Maximiliaan II van Bourgondië op als admiraal van de Nederlanden en was in 1559 de opperbevelhebber van de vloot die koning Philips naar Spanje bracht. Hij boekte enkele grote successen en werd als dank daarvoor in 1561 benoemd tot lid van de Raad van State.

[bewerken]Opstand

In de Raad van State vormde hij samen met Willem van Oranje en de graaf van Egmont een Driemanschap (Ligue der Groten), dat in opstand kwam tegen het beleid van de kardinaal Antoine Perrenot Granvelle, bisschop van Atrecht, die de inquisitie (vervolging van de protestanten) invoerde in Vlaanderen. Na diens afzetting bleef Horne zich verzetten tegen de Spaanse terreur: als protest hiertegen leverde de graaf van Horne zijn insignes van het Gulden Vlies in. Hij was aanwezig op de vergaderingen van Breda en Hoogstraten. Hij stond de calvinisten te Doornik kerkbouw toe buiten de muren, hetgeen later een van de aanklachten tegen hem zou vormen.

De graaf van Horne is zijn hele leven overtuigd katholiek gebleven. Maar door zijn gedoogbeleid jegens de protestanten en zijn regelmatige afwezigheid, groeide Weert onder zijn bewind uit tot een bolwerk van de Reformatie. Dit gebeurde onder de leiding van de gravinnen Anna van Egmont (zijn moeder) en Walburgis van Nieuwenaar (zijn vrouw). Hierdoor was de Beeldenstorm in Weert extra hevig in vergelijking met andere steden. Na de Beeldenstorm voerde de graaf Horne een beleid dat gericht was op het herstel van de katholieke macht, omdat hij de onderdrukking van zijn katholieke geloofsgenoten niet kon tolereren en bovendien zijn trouw aan Margaretha van Parma moest laten zien.

Filips II stuurde de hertog van Alva naar de Nederlanden om orde op zaken te stellen na de Beeldenstorm. Willem van Oranje ontvluchtte hierop Brussel; Egmont en Horne besloten niet te

vluchten. Alva liet vrijwel direct na zijn aankomst de graaf van Egmont, diens secretaris Jan van Casembroot en de graaf Horne arresteren, op 9 september 1567. Dit geschiedde met een vals voorwendsel: Alva had een overleg aangekondigd om bij een maaltijd over de situatie te praten. Zij werden wegens hoogverraad voor de Raad van Beroerten gesleept. Hoewel Egmont tot het einde toe katholiek bleef en trouw bleef aan de Spaanse koning, werd hij samen met graaf van Horne ter dood veroordeeld, ondanks het inroepen van hun staat van onschendbaarheid als Vliesridders en de vele protesten van andere edelen.

Op 3 juni 1568 werd Horne van het Spanjaardenkasteel te Gent naar Brussel teruggebracht en opgesloten in het Broodhuis; op 4 juni tekende de Spaanse landvoogd Alva het doodvonnis; in de motivering vormden zijn steun aan het Eedverbond en zijn tolerant gedrag te Doornik de hoofdpunten. Op 5 juni 1568 werden beide edellieden en vrienden kort na elkaar onthoofd op de Grote Markt van Brussel. De dood van Egmont en Horne leidde tot grote protesten onder de bevolking.

Filips van Montmorency ligt begraven in de Sint Martinuskerk in Weert. De titel Graaf van Horne ging over op zijn jongere broer Floris.

[bewerken]Literatuur

P.A.M. Geurts (1968): 'Filips van Montmorency, graaf van Horne', in: Spiegel Historiae.

[bewerken]Voetnoten

↑ Bij gebrek aan een mannelijke erfgenaam kwam het graafschap Horn terug in een personele unie met het prinsbisdom Luik; een hoogdrossaart bestuurdde het namens de prins-bisschop.

↑ Graaf van Hoorn of Graaf Hoorn is een minder juiste aanduiding voor de Graaf van Horn, Horne of Hoorne. Deze verbastering is ontstaan door de associatie met Egmond, in de Graaf van Egmont.

WILLEM VAN ORANJE

Willem (Slot Dillenburg, 24 april 1533 — Delft, 10 juli 1584), prins van Oranje, graaf van Nassau, Katzenelnbogen, Vianden en Diez, bekend als Willem van Oranje of onder zijn bijnaam Willem de Zwijger, en in Nederland vaak Vader des Vaderlands genoemd, was aanvankelijk stadhouder voor de koning van Spanje doch later de initiator, opstandelingenleider van de Opstand tegen de landsheer van de Spaanse Nederlanden, Filips II.

De Tachtigjarige Oorlog had als eindresultaat dat de Noordelijke Nederlanden zich in 1648 als onafhankelijke staat afscheidden van de Zuidelijke Nederlanden, die onder Spaanse soevereiniteit bleven. In de kronieken, brieven en documenten van de 16e eeuw wordt soms gesproken over de Opstand. Ook in de hedendaagse literatuur wordt het begin van de Tachtigjarige Oorlog veelal weer aangeduid met de Opstand of de Nederlandse Opstand.[1]

De lijfspreuk van de prins was Je maintiendrai (Ik zal handhaven). Aan het eind van zijn leven breidde de prins deze uit: Je maintiendrai l'honneur, la foy, la loi de Dieu, du Roy, de mes amis et moy (Ik zal de eer, het geloof en de wet van God, van de koning, van mijn vrienden en mij handhaven).

Inhoud [verbergen]

1 Jeugd (1533-1555)

- 2 Raadsman van Filips II (1555-1559)
  - 3 In de oppositie (1559-1566)
  - 4 Strijd vanuit Duitsland (1567-1572)
  - 5 Strijd in Holland en Zeeland (1572-1576)
  - 6 Het onbereikbare ideaal (1576-1579)
  - 7 Laatste levensjaren (1579-1584)
    - 7.1 Parma slaat terug; Plakkaat van Verlatinghe
    - 7.2 Moord en terechtstelling van de moordenaar
  - 8 Nalatenschap en betekenis
  - 9 Chronologie
    - 9.1 1530 - 1550
    - 9.2 1550 - 1560
    - 9.3 1560 - 1568
    - 9.4 1568 - 1580
    - 9.5 1580 - 1584
  - 10 Huwelijken en kinderen
  - 11 Voorouders
  - 12 Bibliografie
  - 13 Varia
  - 14 Externe links
  - 15 Bronnen, noten en/of referenties
- [bewerken]Jeugd (1533-1555)

Willem van Oranje geschilderd door Anthonie Mor omstreeks 1554

Willem van Oranje werd geboren als oudste zoon van Willem de Rijke, graaf van Nassau, en Juliana van Stolberg. Zijn vader had uit een eerder huwelijk al een dochter en ook zijn moeder had uit een eerder huwelijk al vier kinderen. Geen van deze kinderen werd opvolger en stamhouder van het geslacht Nassau. Een stamhouder had de opdracht de belangen van zijn familie te waarborgen. Op 4 mei 1533 werd Willem onder grote belangstelling gedoopt. Na Willem werden in het huwelijk van Willem de Rijke en Juliana van Stolberg nog vier zoons geboren:

Jan (1535-1606)

Lodewijk (1538-1574)

Adolf (1540-1568)

Hendrik (1550-1574)

Ook werden nog zeven dochters geboren. Willem de Rijke was alleen rijk aan kinderen. Van de zoons zou alleen de tweede (Jan van Nassau) een natuurlijke dood sterven. De anderen zouden of omkomen in de strijd (Lodewijk, Adolf en Hendrik) of worden vermoord (Willem).

Tot zijn elfde levensjaar kreeg Willem een opvoeding in lutherse zin op het stamslot Dillenburg in Duitsland. Zijn moeder was overtuigd protestant en bracht dat over op haar kinderen.

In 1544 stierf een neef van Willem, René van Chalon, die in 1530 door een erfenis onder meer het onafhankelijke prinsdom Orange verworven had. Omsloten door Frankrijk, was het een twistappel tussen Frankrijk en het Duitse rijk, de officiële soeverein. De 26-jarige René had bij testament bepaald dat Willem van Nassau zijn opvolger zou worden. Ook keizer Karel V van het Duitse rijk stemde hiermee in. De elfjarige Willem erfde hierdoor het prinsdom Orange met de prestigieuze titel van Prins. Naast de lijfspreuk *Je maintiendrai Chalon* dus ook de titel prins van Oranje.

Aan dit prinsdom waren zeer belangrijke voorrechten en bezittingen in de Nederlanden verbonden. Karel V verbond aan deze erfenis wel de voorwaarde: overgang tot het rooms-katholieke geloof en opvoeding aan het hof in Brussel. Om het familiebelang van de Nassaus gingen de ouders en Willem hiermee akkoord.

Aan het hof van keizer Karel werd het kind, de prins van Oranje, ingewijd tot diplomaat. Er ontstonden contacten op allerlei niveaus. Fernando Álvarez de Toledo, hertog van Alva en staatssecretaris Granvelle leerde hij kennen. Ook kreeg hij in 1545 Karel V te zien, toen deze uit Duitsland naar Brussel was teruggekeerd, en in 1549 Karels zoon Filips, die vanuit Spanje kwam.[2] Het bleek dat de jonge prins van Oranje zich uitstekend wist te redden. Zijn levenshouding werd gekenmerkt door optimisme en welsprekendheid. Hij bleek over diplomatieke gaven te beschikken. Hij kreeg zijn bijnaam de Zwijger niet vanwege zwijgzaamheid, maar vanwege zijn gewoonte nooit het achterste van zijn tong te laten zien.

Op 8 juli 1551 trad de 18-jarige prins Willem in het huwelijk met Anna van Egmont. Zoals gebruikelijk in zijn kringen was het huwelijk gebaseerd op berekening en familiebelang. Door dit huwelijk vergrootte Willem van Oranje zijn belangen in de Nederlanden. De Nederlanden bestonden in die tijd uit 17 provinciën. Op 19 december 1554 werd Willem's eerste zoon geboren: Philips Willem van Oranje.

De ster van de jonge prins Willem aan het hof van Karel V rees gestaag. Hij werd een van de belangrijkste edelen aan het hof. Toen Karel op 25 oktober 1555 terugtrad als koning van Spanje, keizer van Duitsland en heer der Nederlanden, leunde hij bij deze plechtigheid gehouden in Aula Magna, op de schouder van deze 22 jaar jonge prins. Hieruit sprak een groot vertrouwen van Karel V in Willem van Oranje. Tegen zijn zoon Filips II zei Karel over prins Willem: Houd deze jongeman in ere, hij kan je waardevolste raadgever en steun zijn. In deze tijd toonde Willem van Oranje zich een trouw zoon van de rooms-katholieke kerk.

[bewerken]Raadsman van Filips II (1555-1559)

Karel V

Het wapen van Willem van Oranje

Filips II

In 1555 werd Filips II heer der Nederlanden en het jaar daarop ook koning van Spanje, waar hij overigens al vanaf 1539 als regent voor zijn vader optrad. Filips II was een overtuigd aanhanger van de rooms-katholieke kerk. De reeds in 1550 ingevoerde strenge 'plakkaten' tegen de aanhangers van Maarten Luther hadden zijn volledige instemming. Hij zag het als zijn levensdoel om één groot rijk te scheppen

met slechts één godsdienst, het rooms-katholicisme. Op dit punt wilde Filips van geen wijken weten. De koning was een vroom, ernstig en sober mens. Hij was ook achterdochtig en kon slecht delegeren. Prins Willem was daarentegen opgewekt, sociaal vaardig en ambitieus. Hoewel trouw aan de rooms-katholieke kerk, had hij waardering voor de kritische humanist Erasmus. De koning trachtte nadrukkelijk Willem van Oranje aan zich te binden. In 1556 werd Willem ridder in de Orde van het Gulden Vlies. In het kader van de vredesonderhandelingen met Frankrijk, die in april 1559 zouden leiden tot de vrede van Cateau-Cambrésis, kreeg Willem van Filips belangrijke diplomatieke opdrachten. Daardoor leerde hij de groten van Europa kennen. Hij ontmoette de koning van Duitsland, de koning van Frankrijk en was samen met de hertog van Alva een van de belangrijkste raadsheren van Filips. Willem werd bovendien door Filips benoemd tot stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht.[3] Echter, tussen Filips en de Nederlandse adel boterde het niet erg. Filips maakte liever gebruik van raadgevers van elders, zoals de Spanjaard Ruy Gómez de Silva en de topdiplomaat van Franse afkomst Nicolas Perrenot de Granvelle, die zijn vader al zo goed gediend had. Toen Filips in het najaar van 1559 naar Spanje vertrok, was geen enkele Nederlandse edelman daar echt rouwig om. Volgens niet geheel bevestigde bronnen zou hij prins Willem bij het afscheid hebben toegevoegd: Niet de Staten, maar gij, gij, gij. Filips was kennelijk vooral in Willem teleurgesteld. Ze zouden elkaar nooit meer zien.

In juni 1559, dus na het sluiten van de Vrede van Cateau-Cambrésis, zou Willem van Oranje nog een ontmoeting hebben gehad met de Franse koning. In zijn Apologie uit 1580, toen hij vogelvrij was verklaard door Filips, kwam Willem op deze ontmoeting terug. De Franse koning zou hem mededelingen hebben gedaan over het gezamenlijke plan van de katholieke vorsten Hendrik en Filips om door middel van inquisitie, vervolging, tirannie en plakaten deze ketterij in Frankrijk en in de Nederlanden uit te roeien. Willem van Oranje geeft in zijn Apologie aan dat naar aanleiding van dit gesprek zijn weerstand en verzet tegen Filips zouden zijn ontstaan. Hierin lezen we over deze zaak het volgende:

Ik wil gaarne toegeven dat ik toen een grote mate van medelijden voelde met zovele mensen van eer die aan de dood overgeleverd waren; tevens voelde ik mee met dit land, waarmee ik zozeer verbonden ben en waar men dacht een zekere vorm van inquisitie in te voeren die wreder zou zijn dan de Spaanse. Sommige geschiedkundigen betwijfelen de historiciteit van deze ontmoeting sterk. Klink stelt in Opstand, politiek en religie bij Willem van Oranje dat de argumenten voor ontkenning niet sterk zijn.[4] Tot 1559 zou Willem koning Filips in ieder geval nog loyaal dienen. De weerslag daarvan is te lezen in het Nederlandse volkslied: Den koning van Hispanje heb ik altijd geëerd.

[bewerken]In de oppositie (1559-1566)

Granvelle

Filips II benoemde in 1559 Margaretha van Parma tot landvoogdes voor de Nederlanden. De feitelijke machthebber was echter een vertrouweling van Filips, Antoine Perrenot de Granvelle als adviseur van Margareta, die in 1561 bovendien aartsbisschop van Mechelen werd. Er was ook een Geheime Raad waarin vertrouwelingen van Filips waren opgenomen. Filips voerde strenge plakaten voor de vervolging van de protestanten in. Op het punt van het rijksbestuur streefde hij naar een krachtig centraal gezag, ten koste van lokale privileges, waaronder bijvoorbeeld de eigen belastingpolitiek van de Staten-Generaal. Vooral de invoering van de Tiende Penning riep heel wat spanning en weerstand onder de

burgers op. De politiek inzake de religie en het landsbestuur gaf ook spanning met de adel in de Nederlanden. Onder de hoge adel kwamen onder anderen Filips van Montmorency, graaf van Horne, Lamoraal graaf van Egmont en Willem van Oranje in verzet. Op 11 maart 1563 stuurden prins Willem, Horne en Egmont een scherpe en waarschuwendende brief aan koning Filips II. Het resultaat van dergelijke brieven was echter averechts. Het deed Filips II zich nog meer vastbijten in zijn voorgestane intimidatiepolitiek.

De achterdocht van Filips II tegen prins Willem werd bovendien gevoed door Willems huwelijk, na het overlijden van Anna van Egmont in 1558, met Anna van Saksen op 25 augustus 1561 in Leipzig. Uit het oogpunt van familiebelangen was dit huwelijk nauwkeurig overwogen. Door dit huwelijk kreeg prins Willem belangrijke relaties onder de Duitse vorsten. Willem van Oranje was in deze tijd weliswaar nog steeds rooms-katholiek, maar Anna was een dochter van de lutherse keurvorst van Saksen, Maurits van Saksen.

De Geheime Raad kreeg steeds meer invloed op de feitelijke gang van zaken. De Raad van State werd als regeringscollege amper serieus genomen. De prins protesteerde door van juni 1563 tot augustus 1564 uit de vergaderingen van de Geheime Raad weg te blijven. Najaar van 1564 wendde de Raad van State zich opnieuw tot Filips over de gevolgen van de gevoerde politiek. In de besluitvorming over de brief aan de koning sprak prins Willem op 31 december 1564 een beroemde rede uit, de zogenaamde 'Oudejaarsrede'. De rede behoort tot de hoogtepunten in de Nederlandse geschiedenis, maar slechts delen zijn bewaard gebleven. In deze urenlange rede voerde hij openlijk en duidelijk een pleidooi voor gewetensvrijheid van de onderdanen. Lange tijd is hieruit door latere geschiedschrijvers de volgende zin uit geciteerd: Ik kan niet goedkeuren dat vorsten over het geweten van hun onderdanen willen heersen en hun de vrijheid van geloof en godsdienst ontnemen. Dit is echter onvolledig, want bijvoorbeeld Viglius noteerde dat hij had gezegd: En hoewel hij [Willem van Oranje] zelf besloot te hechten aan de katholieke godsdienst, kon het hem echter niet behagen, dat vorsten willen heersen over het geweten van mensen, en hen de vrijheid van geloof en godsdienst ontnemen.[5] Dat Willem hier zou hebben gezegd dat hij hechtte aan het katholieke geloof, zou ongemakkelijk kunnen zijn voor Nederlandse (protestantse) geschiedschrijvers, en het eerste zinsdeel wordt dan ook nog steeds vaak weggelaten; feit blijft dat Willem van Oranje pas eind 1573 weer protestants werd (zie verderop).

Op 18 januari 1565 bracht Egmont de wens van de Raad van State over aan Filips II. In de beruchte Brieven uit het bos van Segovia wees Filips het verzoek van de Raad van State radicaal af. De plakaten werden zelfs verscherpt, mede naar aanleiding van de besluiten van het Concilie van Trente dat de protestanten vervloekte in 126 'anathema's'. Bovendien moesten de belastingmaatregelen zo nodig met geweld worden ingevoerd. De centralisatie van de besluitvorming werd doorgedrukt. Het conflict tussen Filips en prins Willem was een feit. De aanloop naar de Opstand was begonnen. Op 25 december 1565 werd het Verbond der Edelen opgericht.[6] Willem wachtte de komst van Alva echter niet af. Hij vluchtte in april 1567 met zijn gezin naar Duitsland, waarna markies Maximilien de Hénin-Liétard op 17 juni 1567 benoemd werd tot stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht en deze Willems functie als stadhouder dus overnam. Alleen Willems 12-jarige zoon Filips Willem bleef achter in Leuven, waar hij studeerde. Hij werd in 1568 afgevoerd naar Spanje, om een goede katholieke opvoeding te krijgen. Willem zou hem nooit meer terugzien. Margaretha trad af als landvoogdes uit protest tegen Alva, die haar betrekkelijk verzoeningsgezinde beleid doorkruiste. Alva werd benoemd als haar opvolger.

[bewerken]Strijd vanuit Duitsland (1567-1572)

Willem van Oranje op latere leeftijd

Op 13 maart 1567 vond bij Antwerpen de Slag bij Oosterweel plaats. Philips van Lannoy, Heer van Beauvoir en kapitein van de lijfwacht van Margaretha van Parma, versloeg in deze slag een leger van de Geuzen onder leiding van Jan van Marnix, Heer van Toulouse. De overlevende gevangengenomen Geuzen werden niet als krijgsgevangenen maar als ketterse rebellen beschouwd en als zodanig behandeld. Ze werden ter dood gebracht op het rad of aan de galg. Willem van Oranje was o.a. burggraaf van Antwerpen, en weigerde zelf en verbood ook de Antwerpenaren om vanuit de stad de Geuzen te hulp te komen. Toch viel op 16 december 1567 in de Raad van Beroerten het besluit om ook prins Willem van Oranje te vervolgen. De dagvaarding werd al in januari 1568 openbaar gemaakt. Al zijn bezittingen in de Nederlanden werden verbeurd verklaard en zijn zoon Philips Willem werd naar Spanje afgevoerd om daar een degelijke katholieke opleiding te krijgen. De prins begon vanuit de Dillenburg in Duitsland met het aanwerven van troepen en nam de wapens op tegen de hertog van Alva. Willem van Oranje rechtvaardigde zijn verzet tegen de koning en weersprak de beschuldiging en veroordeling door de Raad van Beroerten in de volgende documenten:

La justification du prince d'Oranges (de Verantwoordinge). Op het titelblad van dit document staat een Bijbeltekst uit Psalm 37, De goddeloze beloert de rechtvaardige, en zoekt hem te doden. Maar de Heere laat hem niet in diens handen vallen en houdt hem niet voor onrechtvaardig, ook al wordt hij geoordeeld (Psalm 37:32-33). Een Bijbeltekst die in verdedigingsgeschriften vaak voorkomt.

Summarische Anzeige.

Printzische Entschuldigung. Recent onderzoek van Klink heeft aan het licht gebracht dat in de Printzische Entschuldigung verzetsmotieven van Luther en Calvijn terugkomen.

Hierna lanceerde Oranje zijn eerste invasie in de Nederlanden. Zijn zwager Willem IV van den Bergh werd als eerste verslagen in de slag bij Dalheim (25 april 1568). Op 25 mei 1568 leverde een legertje van Oranje, onder leiding van zijn broer Lodewijk, slag tegen de koningsgezinden onder leiding van de stadhouder van Groningen, Jan van Ligne, graaf van Arenberg in de Slag bij Heiligerlee. Het was een overwinning voor de opstandelingen, maar hier sneuvelde wel Willems broer Adolf. Alva wist het effect te neutraliseren door de onthoofding op 6 juni 1568 op de markt in Brussel van Egmont en Horne. Daarna ging het slecht met de krijgsverrichtingen van Oranje. Hij verloor in 1568 de Slag bij Jemmingen in het toen reeds volledig calvinistische Oost-Friesland. Ook in Brabant verloor hij de slag bij Geldenaken tegen Alva op 22/23 oktober 1568. Alles bij elkaar leverde het jaar 1568 militair-strategisch slechts winst voor de Spanjaarden, en de financiële middelen van de prins waren eigenlijk uitgeput. Wel trachtte Willem in de volgende jaren, 1569-1571, slag te leveren, maar blijvende winst of opstand onder de bevolking leverde dit alles niet op. De door de prins verwachte steun vanuit Duitsland was ook zeer gering. Zijn hoop op steun van de Hugenoten, die te lijden hadden onder de Spaanse interventie in de Hugenotenoorlogen in Frankrijk, bleek ijdel te zijn. Van een opstand onder de gewone bevolking in de Nederlanden was ook geen sprake. Wel ontving de prins enige steun van her en der verspreide en vervolgde calvinisten, hoewel hijzelf nog geen calvinist was. Dezen woonden in Emden (Oost-Friesland), Londen, Frankfurt, Straatsburg, etc., waar vluchtelingengemeenten waren. Militaire steun kreeg de prins

van de watergeuzen, wier bezittingen ook geconfisqueerd waren. Aan hen reikte hij kaperbrieven uit om Spaanse schepen te plunderen.

[bewerken]Strijd in Holland en Zeeland (1572-1576)

De druk op de bevolking nam toe. Alva voerde de Tiende Penning in, een vorm van belasting die enorm veel verzet opriep. De Nederlanden werden in 1571 door de pest geteisterd. Duizenden calvinisten vluchtten het land uit. In 1572 werden Naarden en Mechelen uitgemoord door Alva's troepen, bij wijze van intimidatie, die echter averechts werkte. Zelfs in het katholieke zuiden, in Brussel, ontstond een winkelstaking tegen de belastingvoorstellen van Alva.

Tijdens toenemende spanningen veroverden de watergeuzen op 1 april 1572 Den Briel. Weliswaar gingen deze watergeuzen wel vaker aan land om te roven en te plunderen, maar omdat ze niet meer in Engeland mochten verblijven besloten ze op 1 april 1572 in Den Briel te blijven en hesen de geuzenvlag boven Den Briel. De invloed op latere ontwikkelingen van deze verovering van Den Briel waarbij, ondanks Willems voorafgaand verbod hiertegen, ook negentien monniken werden vermoord, kan moeilijk worden overschat. Bloedbaden door de calvinistische factie en watergeuzen zoals de moord op de katholieke Martelaren van Gorcum, werden niet meer bestraft. De inname van Den Briel bleek uiteindelijk een signaal voor een algemene volksopstand waar Oranje en zijn broers al vijf jaar op uit waren. Onmiddellijk riep de prins de bevolking der Nederlanden in een schrijven van 14 april 1572 [7] op tot verzet tegen de koning van Spanje en heer van de Nederlanden. Op 6 april 1572 verklaarde Vlissingen zich voor de prins. Op 1 mei volgde Terneuzen, op 3 mei Veere, en 21 mei Enkhuizen, strategisch gelegen aan de Zuiderzee. Binnen twee maanden schaarden 26 steden in Holland en Zeeland zich achter de prins. Deze steden hadden binnen hun muren grote invloedrijke Calvinistische - en tevens kleinere Lutherse - gemeenschappen. In het najaar van 1572 waren in Holland en Zeeland alleen de steden Amsterdam, Middelburg en Goes nog in Spaanse handen - in deze steden was de burgerij goeddeels rooms-katholiek gebleven. Andere steden kozen tegen de koning, voor de prins. Het jaar 1572 vormde zo een belangrijk keerpunt in de geschiedenis van de Opstand. De gruwelijke moorden door de opstandelingen en geuzen op katholieke geestelijken in Den Briel op 9 juli 1572, in Roermond op 23 juli en in andere gebieden van de Nederlanden, werden door Willem niet publiekelijk veroordeeld, ondanks zijn vroegere pleidooien voor godsdienstvrijheid.

In heel Europa werd met afschuw gereageerd op het nieuws van de wreedheid die Willem van Oranje's troepen aan de dag legden bij de inname van Roermond op 23 juli 1572.[8] Nadat zij met geweld was ingenomen, werd de stad niet alleen geplunderd, maar ook werden vele van haar katholieke geestelijken waaronder 12 monniken van de kartuizerorde gruwelijk vermoord (de Martelaren van Roermond).[9][10][11] De Prins was hiervan op de hoogte, maar greep niet in en veroordeelde de calvinistische daders ook later niet.[12]

Marnix van Sint Aldegonde

De Staten van Holland vergaderden van 15 tot 29 juli in Dordrecht. De prins zond Filips van Marnix van Sint-Aldegonde als zijn gezant naar deze vergadering. Hij gaf Marnix een duidelijke instructie, met dagtekening van 13 juli 1572, mee.[13] Oranje hoopte weer op steun van de Franse Hugenoten, maar na de Bartholomeusnacht later die zomer van 1572, tijdens de zogenaamde Bloedbruiloft (24 en 25

augustus 1572), leek dit uitgesloten gezien de enorme verzwakking van de Franse protestantse adel door het bloedbad. Ook door financiële tekorten verliep de strijd in Brabant desastreus. Alva wist in het najaar zonder slag of stoot de stad Mechelen te heroveren. De prins trok zich daarop terug naar Holland. Op 20 oktober 1572 was hij in Enkhuizen. In Ransdorp werden in de daaropvolgende november 1572 door Willems bondgenoot en fanatieke geuzenleider Diederik Sonoy niet alleen het dorp zelf, maar ook talrijke franciscanen gruwelijk vermoord. In december 1572 begon het beleg van Alva rond Haarlem. In diezelfde tijd leverde Willem de Renaissancegeleerde en priester Cornelis Musius aan Lumey uit, nadat Willem van Oranje in november 1572 tijdens een diner met protestantse leiders meegelachen had om de priesterkleding van Musius, prior van het Sint Agathaklooster in Delft, waar de prins vaak verbleef. Musius, een persoonlijke vriend van Willem, werd op bevel van de prins gearresteerd na uit angst voor de Calvinisten Delft verlaten te hebben. De prins van Oranje verhinderde echter niet, dat Musius een gruwelijke dood aan de strop stierf. Van een latere veroordeling van het schijnproces tegen Musius door Willem is ook geen sprake, hetgeen talrijke katholieke edelen en burgers argwanend maakte tegenover de Opstand. In de jaren 1572-1576 wist de prins wel vele Hollandse en Zeeuwse steden te bewegen tot een opstand tegen Filips. In december 1573 hield de prins een toespraak tot de kapiteins van de Zeeuwse vloot. Zo diep was de indruk die zijn woorden maakten, dat de officieren als één man uitriepen te zullen vechten tot de laatste druppel bloed, al zouden ze een jaar geen geld ontvangen en ook alles verliezen wat zij bezaten.[14]

Bij de protestanten kon de prins geen kwaad doen; de katholieken echter bleven terughoudend, mede door de bloedbaden tegen katholieke geestelijken door de opstandelingen. De tot dan toe formeel nog katholieke prins van Oranje ging eind 1573 weer over naar het protestantisme - nu in zijn Calvinistische vorm, waar hij tot zijn elfde levensjaar Luthers was opgevoed. Hij bezocht in deze periode verschillende steden in Holland en Zeeland. De situatie bleef wankel. Haarlem gaf zich in juli 1573, na een beleg van 9 maanden, over aan de Spanjaarden. Alkmaar wist echter een Spaans beleg te doorstaan, tot het op 8 oktober 1573 door de watergeuzen werd ontzet.

Op 18 december 1573 verliet Alva de Nederlanden. Zijn missie was mislukt. Volgens Voltaire heeft de Spaanse hertog in zijn campagne ruim 15.000 Nederlanders ter dood laten brengen. Zijn opvolger was Requesens. In april 1574 sneuvelden de jongere broers van Willem, Lodewijk en Hendrik, in de Slag op de Mookerheide, maar in mei werd de Spaanse vloot op de Zuiderzee verslagen door de watergeuzen, onder leiding van admiraal Lodewijk van Boisot. Middelburg werd door de geuzen ingenomen en Leiden werd op 3 oktober 1574 door admiraal Boisot ontzet. Oranje legde in oktober 1574 in de Staten van Holland belangrijke verklaringen af over de voortgang en het doel van de Opstand. Via zijn netwerk zocht hij in Engeland, Frankrijk en onder de Duitse vorsten steun.

Zijn huwelijk met Anna van Saksen was inmiddels ontbonden, nadat zij krankzinnig verklaard was. In 1568 was zij wel de moeder geworden van prins Maurits. Op 12 juni 1575 trouwde de prins met Charlotte de Bourbon. In tegenstelling tot de andere huwelijken, zo blijkt uit zijn briefwisseling, ging het hier niet om een huwelijk uit louter berekening maar om wederzijdse genegenheid. Op 11 juli 1575 droegen de Staten van Holland en Zeeland aan prins Willem de Hoge Overheid op.[15]

[bewerken]Het onbereikbare ideaal (1576-1579)

De Unies van Utrecht en Atrecht

In maart 1576 overleed landvoogd Requesens plotseling, terwijl Spanje in ernstige financiële moeilijkheden verkeerde. De onrust nam in de loop 1576 in alle 17 gewesten toe doordat de Spaanse soldaten, die geen soldij kregen, aan het muiten sloegen. De prins speelde hierop in en wist in deze periode in alle gewesten een goede positie te verwerven. Begin 1576 riep bijvoorbeeld Gent de hulp van de prins in tegen de Spanjaarden. De muiterij bereikte een dieptepunt met de Spaanse Furie, toen Antwerpen op 4 november zwaar te lijden had van plundering en brandschatting. De afkeer van Spanje was toen algemeen, zowel onder protestanten als katholieken. Op 8 november 1576 kon Willem daardoor zijn grootste politieke succes boeken met de Pacificatie van Gent. Deze legde de bestaande toestand in alle 17 gewesten van de Lage Landen op het terrein van de religie vast en verenigde die tegen het Spaanse gezag. Op 22 september 1577 werd Oranje feestelijk onthaald in Brussel.[16] Op 18 september 1577 was Oranje in Antwerpen, de grootste stad van de Lage Landen. De macht en invloed van Oranje bereikten een hoogtepunt. De nieuwe landvoogd Juan van Oostenrijk moest met lede ogen de intocht van Oranje in Brussel aanzien. 'Als was hij de Messias in eigen persoon', zei Don Juan. Verzoening met koning Filips en vrijheid van godsdienst voor de calvinisten waren echter niet te combineren. De Pacificatie van Gent liep op een mislukking uit. De calvinisten, die heer en meester waren over Holland en Zeeland, wilden geen vrijheid voor de katholieken die nog een belangrijk deel van de bevolking en zelfs van de lagere adel vormden. De katholieken wilden in de gebieden waar zij de overhand hadden, geen vrijheid voor de calvinisten - die overigens in de Noordelijke Nederlanden buiten de gewesten Holland en Zeeland zeer zwak tot geheel niet vertegenwoordigd waren (in Friesland bestonden wel mennonitische gemeenten).

In april 1577 kwam de eerste Unie van Brussel met de Spaanse landvoogd Don Juan tot stand, gesloten door de Staten-Generaal van de Nederlanden. Terwijl de eerste Unie van Brussel de gewesten verplichtte het katholiek geloof te behouden of vrij toe te staan (dat laatste voor wat Holland en Zeeland betrof), was de eenzijdig door de Staten-Generaal afgekondigde Tweede of Nadere Unie van Brussel van december 1577 toleranter richting de gereformeerde godsdienst die ook toegestaan moest worden. De tweede of Nadere Unie van Brussel van de Staten-Generaal die tegemoet wilden komen aan de opstand en ook de calvinisten verregaande godsdienstvrijheid toestond, werd op 1 februari 1578 door koning Filips II de facto beëindigd, door afzetting van de leden van de Staten-Generaal. Willem van Oranje stond vrijwel buitenspel tijdens de Unie van Brussel, ondanks zijn hoge overheid over de gewesten Holland en Zeeland.

De Unie van Atrecht (met name de vrijwel geheel katholieke Franstalige gewesten) en de Unie van Utrecht (met name de Nederlandstalige gewesten) in 1579 betekenden het begin van de eigen weg van Noord- en Zuid-Nederland. Uiteindelijk bleek Oranje's ideaal van één land met één landheer en religievrijheid te hoog gegrepen.

De noordelijke Nederlanden, verenigd in de Unie van Utrecht, vervolgde onder leiding van de prins en Holland en Zeeland de weg van de Opstand. Verschillende vredesbesprekingen, onder andere in Keulen, liepen op niets uit. Filips wilde onder geen beding vrijheid van godsdienst toestaan.

[bewerken]Laatste levensjaren (1579-1584)

[bewerken]Parma slaat terug; Plakkaat van Verlatinghe

Alexander Farnese

De laatste jaren van zijn leven waren voor de prins moeilijk. In 1579 kwam Alexander Farnese, de zoon van Margareta van Parma, en latere hertog van Parma, als landvoogd naar de Nederlanden. De hertog van Parma was een geduchte tegenstander, die door militaire en politieke behendigheid het zuiden grotendeels voor de koning wist te behouden. In augustus 1579 ontsnapte Willem tijdens de slag om Baasrode, bij Antwerpen, ternauwernood aan gevangenneming door Spaanse troepen. Op 15 maart 1580 tekende de koning een vogelvrijverklaring van de Prins van Oranje.[17] De prins verdedigde zich hiertegen in zijn Apologie. De Staten gaven op 17 december 1581 toestemming de Apologie te laten drukken en uit te geven.

Op Willems initiatief werd de Franse kroonprins, de Hertog van Anjou, naar de Nederlanden gehaald. Hij zou als een soort boegbeeld de soevereiniteit op zich moeten nemen, met als bedoeld effect dat Frankrijk een bondgenoot zou worden tegen de gemeenschappelijke vijand Spanje. Dit liep uit op een heftige competentiestrijd tussen de hertog van Anjou en de Staten-Generaal, die de feitelijke macht wilden blijven uitoefenen. Op 5 juli 1581 droegen de Staten van Holland en Zeeland de Hoge Overheid opnieuw op aan de prins van Oranje. Op 26 juli 1581 zwoeren de Staten-Generaal Filips II formeel af als koning in de Plakkaat van Verlatinghe; tot dan toe ging de Opstand in wezen om niet meer dan herstel van traditionele vrijheden en privileges van de provincies. Dit plakkaat is een van de geboortepapieren van de Nederlandse natie. Daarmee was de jonge republiek nog niet van Frans van Anjou af. Op 19 februari 1582 hield hij met zijn troepen een 'blijde inkomst' in Antwerpen om zijn machtspositie te versterken, maar dat liep op een ramp uit. De wantrouwende Antwerpse bevolking vreesde een 'Franse furie' en slachtte 1500 man van zijn Franse troepen af. Daarop hield Anjou het voor gezien en keerde terug naar Frankrijk. Het idee van Willem om Anjou binnen te halen werd hem algemeen kwalijk genomen.

Na Willems vogelvrijverklaring werden er verschillende aanslagen op het leven van de prins gepleegd. Op 18 maart 1582 pleegde Jean Jaureguy in Antwerpen een mislukte aanslag. Op 5 mei 1582 overleed Charlotte de Bourbon die hem ten koste van haar eigen gezondheid verpleegd had. De prins huwde op 12 april 1583 met Louise de Coligny, dochter van de leider van de Hugenoten in Frankrijk. Op 29 januari 1584 werd Frederik Hendrik geboren. De toestand in de Nederlanden werd echter zienderogen moeilijker. Parma wist op allerlei gebied het initiatief te krijgen. Op 22 juli 1583 moest Oranje Antwerpen verlaten. In mei 1584 verzoende Brugge zich met Parma. De Zuidelijke Nederlanden kwamen weer onder Spaanse heerschappij.

[bewerken]Moord en terechtstelling van de moordenaar

De kogelgaten in de muur, stille getuigen van de moord op Oranje

De kogelgaten in detail

Enkele uren na de moord werd in Delft een vergadering van de Staten Generaal gehouden. In de kantlijn van het verslag schreef iemand de laatste woorden van Willem van Oranje: "Mon Dieu ayez pitie de mon âme; Mon Dieu ayez pitie de ce pauvre peuple" (Mijn God, heb medelijden met mijn ziel. Mijn God, heb medelijden met dit arme volk)[18]

Op 10 juli 1584 pleegde de Fransman Balthasar Gerards (die zich voordeed als de protestant François Guyon) zijn fatale aanslag. Oranje lunchte die middag met Rombertus van Uylenburgh, burgemeester van Leeuwarden,[19] zijn zus, zijn vrouw en zijn dochter in het Prinsenhof te Delft. Oranje wilde van deze Friese rechtsgeleerde in het bijzonder informatie over het unieke Friese rechtssysteem. Na deze maaltijd wilde Oranje de trap naar zijn slaap/werkkamer oplopen en werd van zeer korte afstand door Gerards met een pistool[20] doodgeschoten. Oranje's laatste woorden waren volgens overlevering: Mon Dieu, mon Dieu, ayez pitié de moi et de ce pauvre peuple, wat wordt vertaald als: "Mijn God, Mijn God, heb medelijden met mij en met dit arme volk". Maar volgens een onderzoek dat in maart 2012 werd gepresenteerd is het vrijwel zeker dat hij dit niet meer heeft kunnen zeggen. Met het schot dat Gerards loste kwamen drie kogels vrij. Eén hiervan is door het hart van Oranje gegaan waarna hij vrijwel zeker op slag dood was, en dus niet meer in staat was deze woorden uit te spreken. De onderzoekers baseerden zich hierbij onder meer op het oorspronkelijke sectierapport dat Pieter van Foreest na de dood van Willem van Oranje opstelde.[21]

De moordenaar werd na een wilde achtervolging gegrepen en veroordeeld tot de zwaarste lijfstraf die er beschikbaar was:

"Zijn rechterhand waarmee hij het moorddadige feit gepleegd heeft, zal met een gloeiende tang afgeknepen worden; vervolgens zal men met gloeiende tangen op verscheidene plaatsen op zijn lichaam het vlees afknijpen tot op het bot. Vervolgens vierendele men hem levend waarna het hart uit zijn borstkas gesneden en hem in het gezicht geworpen zal worden. Tenslotte zal men zijn hoofd afhakken waarna zijn vier uiteengetrokken delen op de Haagpoort, Oostpoort, Ketelpoort en de Waterslootsepoort tentoongesteld dienen te worden. Zijn hoofd moet op een staak gespietst en vervolgens bij het voormalige huis van de prins geplaatst worden."

Gerards tartte desondanks zijn beulen, die daardoor meenden dat ze met de duivel zelf te maken hadden. Het hoofd prijkte enige tijd als afschrikwekkend voorbeeld op de stadsmuur tot de priester Sasbout Vosmeer - hij was apostolisch vicaris in Delft - het meenam naar de bisschop van Keulen, die er overigens weinig prijs op stelde.

Twee weken na de moord op Willem van Oranje werd op 25 juli 1584 in de Sint-Janskathedraal van 's-Hertogenbosch uit dankbaarheid het Te Deum gezongen door kanunniken.[bron?] Dit uit blijdschap vanwege de dood van de uitvoerder van de uithongeringsspolitiek van de stad, die in de meierij van Den Bosch aan tweederde van de bevolking het leven kostte.[22] Tevens was de bevolking bevreesd voor het mogelijke lot van Den Bosch na een inname door de Staatse troepen van de prins, zoals de plundering en burgermoord die Roermond was overkomen toen Willem van Oranje die stad had veroverd[11]. De blijdschap was echter van korte duur. Diezelfde avond sloeg de bliksem in de toren en ontstond er grote schade aan de kathedraal. De hoge middentoren brandde geheel af, klokken vielen uit de toren, altaren en het orgel van Hendrik Niehoff uit 1533 werden onherstelbaar beschadigd. De schilder Hans van de Ven heeft dit tafereel op doek vastgelegd.[23]

[bewerken]Nalatenschap en betekenis

Welke rol Oranje voor zichzelf had weggelegd, zal wel een eeuwige discussie tussen historici blijven.[24] De prins overleed [25] en de zaak van de Opstand leek in deze tijd op een dieptepunt gekomen. De politiek-maatschappelijke alsmede de strategische leiding viel na de dood van de prins feitelijk in handen van de uiterst bekwame landsadvocaat van Holland, Johan van Oldenbarnevelt. Na ongelukkige pogingen om buitenlandse vorsten aan de Republiek te binden via de Franse kroonprins Frans van Anjou en Robert Dudley, de graaf van Leicester, als vertrouweling van Elizabeth I van Engeland, was rond 1589 de rolverdeling tussen Willem van Oranje's zoon Maurits van Nassau en Oldenbarnevelt duidelijk. De militaire leiding kwam in handen van Maurits. Van Oldenbarnevelt wist voor de Staten in de loop van circa 15 jaren de zaak van de Republiek effectief te bepleiten. Zij bleken in staat het tij van de Tachtigjarige Oorlog definitief ten gunste van de Republiek te keren.

Standbeeld van Willem van Oranje op het Plein in Den Haag

Diverse historici oordeelden uitvoerig over Willem van Oranje:

In 1642 geeft P.C. Hooft zijn Nederlandse Historiën uit. De geschiedenis van de Opstand en het leven van Willem van Oranje worden uitvoerig beschreven. Het eindoordeel van de 17e eeuwse Hooft over Willem van Oranje is dan nog als volgt:

"Immers dit zal niemand loochenen, dat geen vorst onder de zon ooit vuriger bemind, en hoger geachte mocht worden van zijn onderdanen, dan Zijne Doorluchtigheid geweest is van Hollanders en Zeeuwen".[26]

De Belgische historicus Henri Pirenne kwalificeerde de moord op Oranje als een nutteloos misdrijf. Willem van Oranje had immers zijn betekenis al lang verloren. Hij was nauwelijks in staat geweest de opmars van Parma het hoofd te bieden. De moord op deze prins en opportunistische diplomaat is later door de Oranjefactie echter flink politiek uitgebuit.

De historicus Jan Romein rekende hem tot de erflaters van de Nederlandse beschaving. Willem van Oranje stond volgens hem aan de wieg van de Nederlandse natievorming (en zelfs etnogenese). De pretenties van de Habsburgers (het stichten van een centraal geleid wereldrijk met één godsdienst) zouden zijn stukgelopen op zijn vasthoudendheid.

Feitelijkeheden uit het leven van de prins als de plundering en burgermoord in Roermond in 1572 en de brandschatting en burgermoord in de meierij van Den Bosch worden ten behoeve van deze betekenis voor de Nederlandse geschiedenis tot op heden vaak veronachtzaamd of zelfs goedgepraat.

[bewerken]Chronologie

[bewerken]1530 - 1550

24 april 1533: Willem wordt op de Dillenburg geboren als zoon van Willem de Rijke en Juliana van Stolberg.

22 augustus 1544: Willem verlaat de Dillenburg en vertrekt als erfgenaam van René van Châlon (gesneuveld bij de belegering van Saint-Dizier) naar Brussel. Hij krijgt zijn verdere opvoeding aan het hof in Brussel.

[bewerken]1550 - 1560

8 juli 1551: De prins van Oranje huwt Anna van Egmont, gravin van Buren. Door dit huwelijk krijgt hij grotere belangen in de Nederlanden.

29 maart 1552: Willem wordt ingehuldigd als baron van Breda.

1552-1555: Hij dient als overste in het leger van keizer Karel V.

25 oktober 1555: Karel V doet afstand van de troon. Zijn zoon Filips volgt hem op als heer der Nederlanden.

24 maart 1558: Anna van Egmont, de eerste vrouw van prins Willem, overlijdt.

1558-1559: Willem heeft een buitenechtelijke relatie met Eva Elinckx waaruit een buitenechtelijke zoon Justinus van Nassau (later onder andere admiraal) voortkomt.

1559: Willem wordt door Filips benoemd tot stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht.

[bewerken]1560 - 1568

25 augustus 1561: Willem huwt met Anna van Saksen.

11 maart 1563: Willem richt samen met de graven van Horne en Egmont een scherpe brief aan Filips II.

augustus 1563 - maart 1564: Prins Willem woont de vergaderingen van de Raad van State niet bij in verband met zijn protest tegen de godsdienstpolitiek van Filips II.

13 maart 1564: Granvelle vertrekt uit het landsbestuur. Oranje bezoekt weer de vergaderingen van de Raad van State.

31 december 1564: Oranje houdt een urenlange rede in de Raad van State over de godsdienstpolitiek, de inquisitie, de Plakkaten en de plaats van de Staten-Generaal. Hij doet publiekelijk de uitspraak: Ik kan niet goedkeuren dat vorsten over de gewetens heersen.

18 januari 1565: Egmont is in Madrid om verzachting van het beleid te vragen. Filips wijst dit af.

juli 1565: Een graantekort dreigt in de Nederlanden. Er is maatschappelijke onrust.

20 oktober 1565: De Brieven van Segovia komen aan in de Nederlanden. Elke vorm van versoepeling van het ingezette beleid wordt radicaal afgewezen.

24 december 1565: De oprichting van het Verbond der Edelen onder leiding van Lodewijk van Nassau en Hendrik van Brederode.

23 januari 1566: Willem van Oranje verdedigt in een brief aan Margaretha van Parma een vorm van godsdienstige tolerantie. Protestanten zouden vrijheid van godsdienst moeten hebben.

5 april 1566: Het verbond der edelen biedt een smeekschrift aan de landvoogdes aan. Haar raadgever Berlaymont typeert de edelen als gueux (bedelaars). Hieruit ontstaat later de naam geuzen.

13 juli 1566: Willem van Oranje bezoekt het onrustige Antwerpen. Hij weet de rust te herstellen, mede door de protestanten een zekere vorm van godsdienstvrijheid toe te staan. Oranje heeft hier de eerste ontmoetingen met de calvinisten.

10 augustus 1566: In Vlaanderen begint de Beeldenstorm. Oranje had dit verwacht en hoopt erop dat Filips nu aan de wensen van het volk zal toegeven. De Beeldenstorm houdt aan tot 21 augustus.

3 oktober 1566: Oranje heeft een onderhoud met Egmont en Horne. Hij merkt dat beide heren zich niet sterk willen maken tegen Filips II.

15 april 1567: Willem vertrekt uit Breda naar Duitsland (Dillenburg). Maximilien de Hénin-Liétard wordt Willems opvolger als stadhouder.

22 augustus 1567: Alva komt aan in Brussel. Hij is de nieuwe landvoogd.

september 1567: De Raad van Beroerten wordt ingesteld. Egmont en Horne worden gevangengezet.

16 december 1567: De Raad van Beroerten besluit tot vervolging van Willem van Oranje.

januari 1568: Willem wordt openbaar gedagvaard voor de Raad van Beroerten. Zijn bezittingen in de Nederlanden worden verbeurd verklaard.

14 februari 1568: Willems oudste zoon Philips Willem wordt gevangengenomen en naar Spanje overgebracht.

3 maart 1568: Willem antwoordt officieel op de dagvaarding met La justification du prince d'Oranges.

25 mei 1568: Willem biedt slag bij Heiligerlee tegen Alva met een leger onder leiding van zijn broer Lodewijk. Adolf sneuvelt in deze strijd.

6 juni 1568: Egmont en Horne worden onthoofd te Brussel.

22-23 oktober 1568: Willem verliest de slag in Brabant.

[bewerken]1568 - 1580

1568-1571: Prins Willem probeert regelmatig slag te leveren met Alva en de Spanjaarden. Alva heeft echter nadrukkelijk de overhand. Steun van elders blijft uit. Ook ontstaat er geen volksopstand in de Nederlanden. De onderdrukingspolitiek van Alva lijkt succesvol.

1 april 1572: De watergeuzen veroveren Den Briel. Onder de bevolking ontstaat brede steun voor Willems verzet tegen de Spanjaarden. De Opstand begint. Op 6 april verklaart Vlissingen zich voor de prins. Op 1 mei volgt Terneuzen, eind mei Enkhuizen. Begin juli hebben 26 steden zich voor de prins verklaard. In het najaar van 1572 zijn in Holland en Zeeland alleen Amsterdam, Middelburg en Goes nog in Spaanse handen. Alle andere delen van Holland en Zeeland staan achter de prins.

15-29 juli 1572: Vergadering van de Staten in Dordrecht. De prins laat zich vertegenwoordigen door Filips van Marnix van Sint-Aldegonde.

20 oktober 1572: Terugkomst prins, intocht in Enkhuizen.

9 augustus 1573: Oranje zendt een brief aan de Staten ter aanmoediging van de opstand.

Willem van Oranje, Gebrandschilderd Glas 25 in de Sint-Janskerk in Gouda: "Het ontzet van Leiden"

8 oktober 1573: Alkmaar wordt ontzet.

oktober 1573: De prins gaat over tot het calvinisme.

18 december 1573: Alva verlaat de Lage Landen. Zijn opvolger is Requesens.

december 1573: De Spanjaarden slaan het beleg rond Leiden.

19 februari 1574: Middelburg wordt door de watergeuzen genomen.

mei 1574: De Spaanse vloot wordt op de Zuiderzee door de watergeuzen verslagen.

3 oktober 1574: Leiden wordt door de watergeuzen, onder leiding van admiraal Lodewijk van Boisot, ontzet.

oktober-november 1574: De prins legt in de Staten van Holland belangrijke verklaringen af over de voortgang van de Opstand en de voorwaarden voor vrede.

12 juli 1575: Prins Willem treedt in het huwelijk met Charlotte de Bourbon.

8 november 1576: De Pacificatie van Gent.

18 september 1577: Oranje bemiddelt bij de spanningen en onrust in Antwerpen.

22 september 1577: Oranje houdt een intocht in Brussel.

4 januari 1578: De prins is in Gent.

6 januari 1579: Unie van Atrecht.

23 januari 1579: Unie van Utrecht.

28 juli 1579: De prins legt tegenover de Staten-Generaal verantwoording van zijn handelen af.

Praalgraf in de Nieuwe Kerk in Delft

[bewerken]1580 - 1584

15 maart 1580: Alexander Farnese tekent de ban tegen de prins van Oranje.

13 december 1580: Willem van Oranje biedt de Staten-Generaal zijn Apologie aan. Op 17 december 1580 geven de Staten toestemming de Apologie te laten drukken.

5 juli 1581: De Staten van Holland en Zeeland erkennen de prins van Oranje als de Hoge Overheid.

26 juli 1581: De Staten aanvaardden de Acte van Verlatinghe.

18 maart 1582: Jean Jaureguy doet een vergeefse aanslag op het leven van de prins.

12 april 1583: De prins huwt met Louise de Coligny.

22 juli 1583: De prins moet Antwerpen verlaten.

november 1583: Vlaanderen is geheel in handen van Parma.

29 januari 1584: Frederik Hendrik wordt geboren.

10 juli 1584: De prins wordt door Balthasar Gerards vermoord. De lijkschouwing en balseming van de prins wordt uitgevoerd door zijn lijfarts en vriend Pieter van Foreest samen met Cornelis Busenius.

3 augustus 1584: Het lichaam van de prins wordt in het koor van de Nieuwe Kerk in Delft bijgezet in een tijdelijk grafmonument. Op een onbekend tijdstip is de kist met het lichaam van de prins in een kelder onder het koor bijgezet. Deze kelder is nu deel van de Koninklijke Grafkelders van de Oranjes onder en achter het tussen 1614 en 1623 gebouwde praalgraf van Willem van Oranje. Het hart van de prins blijkt bij de balseming apart te zijn gehouden. Het werd in een kleine loden doos teruggevonden onder de gisant.

[bewerken]Huwelijken en kinderen

Zie Huwelijken van Willem van Oranje voor het hoofdartikel over dit onderwerp.

Willem van Oranje is viermaal getrouwd geweest. Achtereenvolgens waren zijn vrouwen:

Anna van Egmont van Buren (1551-1558), het huwelijk eindigde door het overlijden van Anna van Egmont. Ze was de dochter van Maximiliaan van Egmont (Graaf van Buren en van Leerdam) en van Françoise de Lannoy.

Maria (22 november 1553 - 7 december 1555?).

Philips Willem (19 december 1554 - 20 februari 1618), Prins van Oranje, trouwde met Eleonora de Bourbon-Condé

Maria (7 februari 1556 - 10 oktober 1616), gehuwd met Filips van Hohenlohe

Anna van Saksen (1561-1571), huwelijk eindigde door nietigverklaring

Anna (31 oktober 1562, vrijwel direct daarna overleden)

Anna (5 november 1563 — 13 juni 1588), gehuwd met Willem Lodewijk van Nassau-Dillenburg

Maurits (18 december 1564 - 8 december 1566)

Maurits (14 november 1567 - 23 april 1625), stadhouder

Emilia (10 april 1569 - 16 maart 1629), gehuwd met Emanuel van Portugal

Charlotte de Bourbon (1575-1582), huwelijk eindigde door het overlijden van Charlotte de Bourbon

Louise Juliana (31 maart 1576 - 15 maart 1644), gehuwd met Frederik IV van de Palts

Elisabeth van Nassau (26 april 1577 - 3 september 1642), gehuwd met Henri de La Tour d'Auvergne

Catharina Belgica (3 of 31 juli 1578 - 12 april 1648), gehuwd met Filips Lodewijk II van Hanau-Münzenberg

Charlotte Flandrina (18 augustus 1579 - 16 april 1640), abdis van het klooster van St. Croix bij Poitiers

Charlotte Brabantina (17 september 1580 - augustus 1631), gehuwd met Claude de la Trémoille, hertog van Thouars

Emilia Secunda Antwerpiana (9 december 1581 - 28 september 1657), gehuwd met Frederik Casimir van Zweibrücken-Landsberg

Louise de Coligny (1583-1584), huwelijk eindigde door het overlijden van Willem van Oranje

Frederik Hendrik (29 januari 1584 – 14 maart 1647), stadhouder

Willem van Oranje verwekte bij Eva Elinx een zoon: Justinus van Nassau (1559-1631).

[bewerken]Voorouders

De voorouders van Prins Willem van Oranje

Prins Willem van Oranje, Graaf van Nassau

(1533-1584) Vader:

Graaf Willem van Nassau

Willem de Rijke

(1487-1559) Grootvader:

Graaf Jan V van Nassau

(1455-1516) Overgrootvader:

Graaf Jan IV van Nassau

(1410-1475)

Overgrootmoeder:

Gravin Maria van Loon-Heinsberg

(1424-1502)

Grootmoeder:

Landgravin Elisabeth van Hessen-Marburg

(1466-1523) Overgrootvader:

Landgraaf Hendrik III van Hessen

(1441-1483)

Overgrootmoeder:

Anna van Katzenelnbogen

(1443-1494)

Moeder:

Gravin Juliana van Stolberg

(1506-1580) Grootvader:

Bodo III van Stolberg

(1467-1538) Overgrootvader:

Hendrik van Stolberg

(1436-1511)

Overgrootmoeder:

Mathilde van Mansfeld

(1440-1468)

Grootmoeder:

Anna van Eppenstein-Königstein

(1481/2-1538) Overgrootvader:

Philipp van Eppenstein-Königstein

(† rond 1481)

Overgrootmoeder:

Louise de la Mark

(1450-1524)

[bewerken]Bibliografie

Olaf Mörke, Willem van Oranje. Vorst en vader van de republiek, Atlas, 300 blz. (vertaling van: Wilhelm von Oranien: (1533–1584). Fürst und "Vater" der Republik, Stuttgart 2007, ISBN 3-17-017669-2)

[bewerken]Varia

Willem van Oranje's wapenschild en wapenspreuk Je maintiendrai (ik zal handhaven) werden overgenomen voor het nationale Nederlandse wapenschild en de wapenspreuk.

Willem van Oranje had een hondje, Pompey. Deze zou hem in 1572 tijdens een Spaanse nachtelijke overval op zijn kamp hebben gered van een moordaanslag.

De originele kleuren van de Nederlandse vlag (oranje, wit, blauw) stammen af van de livreakleuren van Willem (Prinsenvlag).

Het Nederlandse volkslied (sinds 1932), het Wilhelmus, is een ode aan hem.[27]

Willem van Oranje is ook opgenomen in de eregalerij van reformatoren uit de 16e eeuw. Deze galerij bevindt zich in Genève.[28] Naast de beeltenis van Willem van Oranje is geschreven: D'ondersaten en zijn niet van Godt gheschapen tot behoef van den prince om hem in alles wat hy beveelt weder het goddelick oft ongodelick recht oft onrecht is onderdanigh te wezen ende als slaven te dienen maer den prince om d'ondersaten will sonder dewelcke hy geen prince en is om deselve met recht ende redene te regeren.

Willemstad in Noord-Brabant is naar Willem de Zwijger vernoemd.

Willem van Oranje is als één van de vijftig thema's opgenomen in de canon van Nederland van de commissie-Van Oostrom.

De Internationale Astronomische Unie maakte dinsdag 22 januari 2008 bekend dat een kleine planeet, voorheen bekend als nummer 12151, voortaan Oranje-Nassau heet ter ere van Willem van Oranje. Planetoïde Oranje-Nassau heeft een doorsnede van ongeveer vijf kilometer en draait tussen de banen van Mars en Jupiter. Het rotsachtige object doet drie aardse jaren en negen aardse maanden over een omloop om de zon.

In 2005 werd Willem van Oranje genomineerd voor de titel De grootste Nederlander. Hij eindigde op de tweede plaats, al bleek een groot aantal telefonische stemmen niet op tijd ter plekke te zijn gekomen. Indien die ook geteld waren zou Willem van Oranje de winnaar zijn geweest.

Er zijn 2 dvd's verschenen over het leven van Willem van Oranje. De ene bevat de film "Willem van Oranje" uit 1934; de andere is de televisieserie "Willem van Oranje" uit 1984.

MARNIX VAN SINT-ALDEGONDE

Filips van Marnix, heer van Sint-Aldegonde, heer van West-Souburg (Brussel, tussen 7 maart en 20 juli 1540 – Leiden, 15 december 1598) was een Zuid-Nederlands schrijver, diplomaat, geleerde en assistent van Willem van Oranje. In het Frans luidde zijn naam Philippe de Marnix, baron de Sainte-Aldegonde. Hij dient niet te worden verward met Filips van Sint-Aldegonde, heer van Noircarmes, die stierf in 1574. Marnix is tegenwoordig vooral bekend als auteur van het "Wilhelmus", het Nederlandse volkslied. Of hij daadwerkelijk de schrijver is, staat echter allerm minst vast. Wellicht is het aan hem toegeschreven omdat hij schrijver was en voor Willem van Oranje werkte in de tijd dat het "Wilhelmus" is ontstaan.

Inhoud [verbergen]

1 Levensloop

2 Vernoemingen

3 Trivia

4 Literatuur

5 Externe links

6 Bronnen, noten en/of referenties

[bewerken]Levensloop

Marnix stamde uit een geslacht van magistraten uit Savoye dat in dienst van Margaretha van Oostenrijk naar de Nederlanden was gekomen. Hij was de broer van Jan van Marnix, heer van Toulouse.

Marnix studeerde theologie in Leuven, Parijs, Dole, Padua en Genève. In de laatste stad studeerde hij bij Calvijn en Beza en werd hij een overtuigd calvinist. Hij sloot zich in 1565 aan bij het Eedverbond der Edelen. Na de Beeldenstorm (augustus 1566) vluchtte hij naar Bremen, nadien naar Oost-Friesland waar hij diverse polemische stukken uitgaf. Het bekendste daarvan is "De Byencorf der H. Roomsche Kercke" (1569), een felle satire op de rooms-katholieke Kerk, dat tot het jaar 1761 ten minste 23 drukken beleefde.

Vanaf 1571 was hij in dienst van Willem van Oranje, wiens overgang tot het calvinisme hij bevorderde. Marnix werd een belangrijk medewerker van Willem, en voerde veel diplomatieke missies uit voor De Zwijger. Bij de Eerste Vrije Statenvergadering te Dordrecht was hij Willems afgezant. Tijdens de strijd tegen Spanje (Tachtigjarige Oorlog) werd hij in 1573 door de Spanjaarden gevangengenomen; een jaar later kwam hij vrij na een uitwisseling van gevangenen.

In oktober-november 1576 bereidde Marnix de Pacificatie van Gent voor, waarbij Willems positie in de Nederlanden versterkt werd.

Van 1575 tot 1580 werkte Marnix aan een nieuw Nederlands psalter, waarvoor hij de Psalmen Davids rechtstreeks uit het Hebreeuws vertaalde. In 1591 verscheen een tweede gewijzigde druk en na zijn dood een derde. Het werk kon echter de populaire bundel van Petrus Datheen niet verdringen.

In 1583 benoemde Willem hem tot buitenburgemeester van Antwerpen, een belangrijke bestuursfunctie, en werd hem opgedragen de stad te verdedigen, na de Spaanse Furie. Tegen de Spaanse overmacht onder Alexander Farnese was dit echter een schier onmogelijke opdracht. Als magistraat en militair blonk Marnix niet uit; daartoe miste hij Willems doortastendheid. Er is dan ook enige grond om hem de val van Antwerpen (augustus 1585) te verwijten. Marnix ging in die tijd zover

ervoor te pleiten de gehele Opstand te beëindigen, waarna hij bij Willem en de Staten-Generaal wegens "verraad" in ongenade viel.

Teruggetrokken op zijn kasteel bij Souburg wijdde hij zich aan het schrijven. De Staten van Holland droegen hem in 1594 op de Bijbel te vertalen, waarvoor hij naar Leiden verhuisde, maar door zijn overlijden (1598) kon hij die klus niet klaren. Zijn graf bevindt zich in het koor van de Pieterskerk aldaar. Marnix van Sint-Aldegonde heeft een belangrijke bibliotheek nagelaten.

Raam (1940) gewijd aan Philips van Marnix in de Pieterskerk te Leiden.

(foto: Ton Boon)

[bewerken]Vernoemingen

In de Pieterskerk in Leiden is in juni 1940 een glas-in-lood raam geplaatst, gewijd aan Philips van Marnix en Willem van Oranje. Aanleiding vormde de 400ste geboortedag van Philips, gecombineerd met het 74e lustrum van de Universiteit, die in 1575 door de Prins was gesticht. Het glas is terstond weer verwijderd en in september 1945 teruggeplaatst.

Het plaatsen van het glas is door sommigen wel beschouwd als een daad van sympathie, en door anderen als een daad van verzet jegens de bezetter. Maar omdat het initiatief voor de plaatsing terug gaat tot het midden van de jaren '30, is geen van beide erg waarschijnlijk.[2]

Het glas is ontworpen door Georg Rueter en vervaardigd door glasattelier W. Bogtman in Haarlem.

In Antwerpen werden de Marnixplaats en de Sint-Aldegondekaai naar hem vernoemd. De Marnixstraat in Antwerpen is vernoemd naar zijn broer Jan Van Marnix Van Sint-Aldegonde (1538-1567).

In Amsterdam en in Leiden werd de Marnixstraat naar hem vernoemd.

[bewerken]Trivia

Minder bekend is Marnix' werk als cryptograaf. Hij wordt beschouwd als de eerste cryptograaf in Nederland (cf. het boek *The Codebreakers*). Hij ontcijferde bijvoorbeeld versleutelde berichten van de Spanjaarden voor Willem van Oranje.

In 1569 schreef hij over sagen van "rootcousken".[3]

Naar Marnix zijn onder andere de vrijmetselaarsloge Marnix van St Aldegonde, het Marnix Gymnasium te Rotterdam en de serviceclub de Marnixring vernoemd.

Hoewel het niet zijn voornaam was, geniet de naam Marnix in de 19e, 20e en 21e eeuw in Nederlandstalige landen enige populariteit als voornaam.

Leden van het geslacht de Marnix de St.-Aldegonde, waarvan het hoofd de titel Graaf draagt, behoren nog steeds tot de hoge Belgische adel. Een nazaat bewoont het omweld neogotisch kasteel (1888) van Bornem.

In 1887 werd ten tweede male een proces aangespannen door de (Franse) graven 'de Sainte-Aldegonde' tegen de (Belgische) graven 'van Marnix', welke laatste familie reeds in 1885 het proces won dat door de eerste was aangespannen wegens het voeren van de titel 'de Sainte-Aldegonde' (bron: Dagblad van Zuid-Holland en 's-Gravenhage, 22 en 23 mei 1887).

De 20e-eeuwse Vlaamse schrijver Joannes Alphonsius Albertus Goris liet zich bij zijn keuze voor het pseudoniem Marnix Gijsen inspireren door Filips van Marnix van Sint-Aldegonde.

